

આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિઓ અને સેવાઓ

રૂપરેખા

- 17.0 ઉદ્દેશો
 - 17.1 પ્રસ્તાવના
 - 17.2 NASSDOC
 - 17.2.1 NASSDOC નાં કાર્યો
 - 17.2.2 NASSDOC દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય
 - 17.3 AGRIS
 - 17.3.1 AGRIS નાં લક્ષણો
 - 17.3.2 AGRIS - 1
 - 17.3.3 AGRIS - 2
 - 17.4 INSDOC
 - 17.4.1 INSDOC નાં હેતુઓ
 - 17.4.2 INSDOC નાં કાર્યો
 - 17.5 UNISIST
 - 17.5.1 UNISIST નાં ઉદ્દેશો (હેતુઓ)
 - 17.5.2 UNISIST ની ક્રિયા-પ્રક્રિયા
 - 17.5.3 UNISIST થી થતાં લાભો
 - 17.6 INIS
 - 17.6.1 INIS નાં હેતુઓ
 - 17.6.2 INIS માં સમાવિષ્ટ વિષયો
 - 17.7 MEDLARS
 - 17.7.1 MEDLARS નાં મુખ્ય ડેટાબેઝ
 - 17.7.2 MEDLARS દ્વારા ભારતમાં યોગદાન
 - 17.8 DEVSIS
 - 17.9 સારાંશ
 - 17.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તર
 - 17.11 ચાવીરૂપ શબ્દો
 - 17.12 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન
-

17.0 ઉદ્દેશો (Objectives)

આપણે આ એકમમાં આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી પદ્ધતિઓ અને સેવાઓ વિશેનો પરિચય કેળવીશું. જેમાં NASSDOC અને તેના કાર્યો વિશેની તેમજ NASSDOC દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય વિશે ચર્ચા કરીશું. AGRIS તેમજ તેના લક્ષણો અને AGRIS-1 અને AGRIS-2 હેઠળ જે સેવાઓ અપાય છે. તે સેવાઓ વિશે પણ ચર્ચા કરીશું. જેવી કે, AGRINDEX, AGRIS on Magnetic Tap, AGRIS Online Service અને AGRIS-2 વિશેની માહિતી વિશે પણ ચર્ચા કરીશું. આ ઉપરાંત INSDOC અને તેના હેતુઓ અને કાર્યો વિશે તેમજ UNISIST નાં ઉદ્દેશો તેની ક્રિયા-પ્રક્રિયા અને તેના લાભો વિશેની માહિતી પ્રાપ્ત કરીશું. INIS અને તેના હેતુઓ તેમજ તેમાં સમાવિષ્ટ વિષયો વિશેની ચર્ચા કરીશું. MEDLARS નાં મુખ્ય ડેટાબેઝ તેમજ MEDLARS દ્વારા ભારતમાં અપાઈ રહેલ યોગદાન વિશે વાત કરીશું તેમજ DEVISIS વિશે પણ ચર્ચા કરીશું.

17.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિઓ અને સેવાઓ એટલે કે એવી સેવાઓ કે જે પ્રાદેશિક કે રાષ્ટ્રીય સ્તરે જ નહિ પરંતુ તે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે વિકસિત થઈને માહિતી સેવાઓ પ્રદાન કરતી હોય છે. તેમજ આ સેવા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે વિકસિત કોઈપણ માહિતી પ્રદાન સંસ્થા માહિતી પ્રદાન કરી શકે છે. જેમાં NASSDOC જેવી સંસ્થા રાષ્ટ્રીય સ્તરે સામાજિક વિજ્ઞાન પ્રલેખન જેવા કાર્યો કરે છે. તેમજ AGRIS દ્વારા આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી પદ્ધતિ વિશેનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ થઈ શકે છે. INSDOC દ્વારા વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન કેન્દ્ર વિશેની માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. INSDOC દ્વારા માહિતી સેવા, માહિતી પ્રસાર સેવા, માહિતી પુનઃ પ્રાપ્તિ, માહિતી સંશોધનનો વિકાસ વગેરે વિશેનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ થાય છે. UNISIST એ યુનેસ્કો દ્વારા ચાલતા કાર્યક્રમોમાંનો એક કાર્યક્રમ છે, જે વિશ્વ સ્તરે માહિતી પ્રણાલી અને સેવાની સ્થાપના કરવાના હેતુસર બધી પ્રકારે પ્રયાસ કરવો એ UNISIST નો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. INIS એ આંતરરાષ્ટ્રીય પરમાણુ માહિતી પદ્ધતિ છે અને MEDLARS એ મેડિકલ સાયન્સ અને તેને લગતા વિષયોનાં વિસ્તારનાં સામયિકોમાં બહુ મોટું ઈન્ડેક્સ ઓફ આર્ટિકલ છે. આ ઉપરાંત DEVISIS દ્વારા SCIENCE નાં વિકાસ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિનો પ્રાથમિક ગ્રાફ છે.

17.2 NASSDOC : [National Social Science Documentation Center]

ભારત દેશમાં જે પ્રકારે વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિકીય સૂચના (માહિતી) અને પ્રલેખનની સેવાનાં હેતુસર INSDOC ની સ્થાપના વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદ [CSRA - Council of Scientific and Industrial Research] નાં એક અતિ આવશ્યક અંગ તરીકે કરવામાં આવી હતી. તેજ રીતે લક્ષ્ય અને કાર્યપૂર્તિ માટે સામાજિક વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રે સંશોધન તેમજ ઉચ્ચ શિક્ષણમાં સૂચના માહિતી અને પ્રલેખન સેવાનાં આયોજન હેતુ ભારતીય સામાજિક વિજ્ઞાન પ્રલેખ સંશોધન પરિષદ (ICSSR : Indian Council of Social Science Research) દ્વારા રાષ્ટ્રીય સામાજિક વિજ્ઞાન પ્રલેખન કેન્દ્ર (NASSDOC) ની સ્થાપના 1970 માં કરવામાં આવી. જેનું મુખ્ય કાર્યાલય દિલ્હીમાં આવેલ છે.

NAASSDOC ની શરૂઆત Social Science Documentation Centre નાં નામથી પ્રચલિત હતું. ભારતીય સામાજિક વિજ્ઞાન સંશોધન પરિષદ (ICSSR) એક સ્વાયત્ત સંસ્થા છે, જેની સ્થાપના 1969માં ભારત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેનું મુખ્ય લક્ષ્ય (ધ્યેય) તેમજ કાર્ય સામાજિક વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં સંશોધનનાં કાર્ય પ્રવિધિને પુરસ્કૃત તેમજ પ્રોત્સાહન કરવાનું હતું. સામાજિક વિજ્ઞાનનાં માહિતી પ્રચાર પ્રસાર માટે પ્રલેખન કાર્ય તેમજ સેવા ઉપયોગ થતો. જે NASSDOC નાં માધ્યમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય.

17.2.1 NASSDOC નાં કાર્યો :

નાસડોક દ્વારા સંદર્ભ તેમજ માહિતી સેવા માટે સંદર્ભ સામગ્રીઓનો સંગ્રહ તેમજ વિકાસ કરવામાં આવે છે. ભારતીય વિશ્વ વિદ્યાલય દ્વારા જે વિષયો પર શોધ નિબંધો સ્વીકારાય છે તે શોધ નિબંધનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. આમાં એવા શોધ નિબંધનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે જે ભારતીય પ્રકરણ સાથે સંબંધ ધરાવતા હોય. આ પ્રકારે ભારત તેમજ અન્ય દેશોના અપ્રકાશિત શોધ નિબંધોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.

- ભારતીય સામાજિક વિજ્ઞાન સંશોધન પરિષદ દ્વારા અથવા આ પરિષદ સહાયકતા પ્રાપ્ત કરતી હોય તેવી સામાજિક વિજ્ઞાનની બીજી સંશોધન સંસ્થા દ્વારા પૂર્ણ કરેલ યોજના - પરિયોજનાનાં સંશોધન પ્રલેખોનો પણ સંગ્રહ નાસડોક દ્વારા કરવામાં આવે છે. સામાજિક વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની સંશોધન ઉપયોગી શોધ પત્રિકા કે સામયિકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.
- સંશોધન માહિતી શ્રેણીનાં કાર્યક્રમ અંતર્ગત અનેક પ્રલેખોને પ્રકાશિત કરી સામાજિક વિજ્ઞાન ક્ષેત્રની સામગ્રી પર વાઙ્ગમયાત્મક નિયંત્રણ રાખવાનો સક્રિય પ્રયાસ કરવો નાસડોકનો એક આવશ્યક કાર્યક્રમ છે.
- શોધકાર તેમજ અન્ય માહિતી ઈચ્છુક વ્યક્તિ માટે તેનાં વિષય સંબંધિત પ્રલેખોની પૂર્તિ કરાવવી અને તેનું આયોજન કરવું.
- આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રલેખન એજન્સીને સામાજિક વિજ્ઞાનનાં વિવિધ વિષયને સંબંધિત ભારતીય પ્રકાશનોની વાઙ્ગમયાત્મક માહિતી આપવી. જેથી સામાજિક વિજ્ઞાનનાં સાર્વભૌમિક વાઙ્ગમયાત્મક નિયંત્રણમાં સુવિધા પ્રાપ્ત થઈ શકે. આ હેતુસર નાસડોક International Documentation - Paris ને જરૂરી માહિતી સામગ્રી પ્રદાન કરે છે, જેથી આંતરરાષ્ટ્રીય વાઙ્ગમયસૂચિનું સંકલન કરી શકાય. નાસડોક મેડ્રીડ તથા પેરિસથી પ્રકાશિત વાઙ્ગમયસૂચિઓ માટે જરૂરી સામગ્રી એકત્રિત કરે છે.
- શોધકર્તાને પોતાના શોધ પ્રકરણ સંબંધિત સામગ્રીઓનો સંગ્રહ તેમજ તેનાં અધ્યયન માટે અન્ય ગ્રંથાલયોનાં ઉપયોગ કરવાનાં હેતુસર આર્થિક સહાય પણ કરે છે.
- સામાજિક વિજ્ઞાન સંસ્થાઓનાં પ્રલેખન તેમજ માહિતી કેન્દ્રોની સ્થાપનામાં સંબંધિત સલાહ તેમજ માર્ગદર્શન આપે છે.
- નિરંતર શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત સમયાંતર વ્યાવસાયિક પ્રશિક્ષણ પાઠ્યક્રમનું આયોજન કરે છે. જેના દ્વારા નવીન પદ્ધતિઓથી પરિચય થઈ શકે.
- નાસડોક દ્વારા કાર્યરત ગ્રંથાલયમાં ત્રણ રાષ્ટ્રીય રજા સિવાય દરરોજ 10 કલાક કાર્યરત રહે છે. નાસડોક ગ્રંથાલયમાં અપ્રકાશિત શોધ-નિબંધ, શોધ પ્રલેખ વગેરે સમાવિષ્ટ હોય છે.
- આ ઉપરાંત સામાજિક વિજ્ઞાનની સામયિક, પત્રિકાઓનો લગભગ એક લાખ અગાઉનાં અંકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.
- સંદર્ભ સ્ત્રોતોમાં વિશ્વકોશો, વાઙ્ગમયસૂચીઓ, અનુક્રમણિકાઓ તથા સારાંશો, વિષય શબ્દકોશોને એકત્રિત કરવામાં આવે છે. સામાજિક વિજ્ઞાનની શોધવીધી, સામાજિક સંકેતો, તેમજ અન્ય વિશિષ્ટ આલેખોનું પણ સંકલન કરવામાં આવે છે.
- નાસડોકનાં ગ્રંથાલયમાં પરિષદ દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકો તથા પત્રિકા રાખવામાં આવે છે. જેમ કે “Guide to book and Journals aided/Published by ICSSR”થી પરિષદનાં પ્રકાશનને જાણી શકાય છે.
- શોધકાર્યમાં શોધકારને જરૂરી માહિતી પ્રદાન કરવા માટે અપ્રકાશિત શોધ નિબંધ કે લેખોનો પણ સારો એવો સંગ્રહ નાસડોક ગ્રંથાલયમાં છે

- નાસડોક ગ્રંથાલયમાં સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે એટલે કે માર્કોકોફિશ કે માર્કોકોફિલ્મનાં રૂપમાં પણ કરી શકાય છે. જેમ કે, Annals of Indian Administration.
- 1975 માં જવાહરલાલ નહેરુ વિશ્વ વિદ્યાલયનાં સહયોગથી આંતર-ગ્રંથાલય સ્ત્રોત કેન્દ્ર [Inter Library Resources Centre] ની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. જેમાં અનેક મહત્વપૂર્ણ કૃતિઓને અન્ય ગ્રંથાલયોમાંથી પ્રાપ્ત કરી સંકલિત કરવામાં આવે છે જે સંદર્ભસ્ત્રોતનાં રૂપમાં પૂર્ણ માહિતીપ્રદ છે.

આ ઉપરાંત NASSDOC દ્વારા ઘણાં કાર્યો થાય છે. જેમાં ગ્રંથાલય તેમજ માહિતી કેન્દ્રોમાં અપાતી સેવાઓને યાંત્રિકીકરણ સાથે જોડવી, સંશોધન યોજનાનાં ડેટાબેઝને તૈયાર કરવો, S.D.I. Service પ્રદાન કરવી અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર પ્રતિનિધિત્વ કરવું. ટ્રેનિંગ પ્રોગ્રામ ચલાવવા સંશોધનોની ભાગીદારીનો ખ્યાલ આપવો વગેરે.

17.2.2 NASSDOC દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય :

- Acquisition Update (Monthly)
- Apiness News Letter (Quartrly)
- NASSDOC Dockets (Monthly)
- Social Science Research Index
- Bibliographic Reprints. etc.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

- (1) NASSDOC નો ખ્યાલ આપી તેના કાર્યો અને તેના દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય વિશે ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

17.3 AGRIS : આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી પદ્ધતિ (International Information System For Agricultral Science and Technology)

એગ્રિસની સ્થાપના સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંઘનાં નેજાં હેઠળ ખાદ્ય અને કૃષિ સંગઠન [FAO] Food and Agriculture Organization of The United Nations દ્વારા કૃષિ વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજીને સંબંધિત માહિતીના પ્રચાર-પ્રસાર અને આદાન-પ્રદાનને વધુ ગતિ મળી રહે તે ઉદ્દેશથી કરવામાં આવી છે. કૃષિ માહિતીની જાળવણી અને યોગ્ય સંચાલન માટે રાષ્ટ્રીય માહિતી કેન્દ્રો વિકસાવવા આ પદ્ધતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેલો છે.

17.3.1 AGRIS નાં લક્ષણો :

- એગ્રિસ આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ વિજ્ઞાન અને માહિતી ટેકનોલોજીનાં મુખ્ય લક્ષણો આ પ્રમાણે છે.
- આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારી સંસ્થા છે. જે વિભિન્ન રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને સંગઠનોનો સ્વેચ્છાએ સહયોગ અને યોગદાન પર આધારિત છે. આ કમ્પ્યુટરાઈઝડ માહિતીની પ્રાપ્તિ, સંગ્રહ તેમજ પુનઃપ્રાપ્તિ કરી શકે છે.
- આ સંસ્થા દ્વારા સંકલિત કરેલ માહિતીની પસંદગી અને સંગ્રહ સ્થાનિક સ્તર પર રાષ્ટ્રીય/પ્રાદેશિક માહિતી કેન્દ્ર દ્વારા આવે છે. આ પ્રકારે આ સંસ્થા ઉચ્ચ વિકેન્દ્રિકરણનાં સિદ્ધાંત પર કાર્ય કરે છે.
- એગ્રિસ દ્વારા માસિક Indexing (અનુક્રમણીકરણ) પત્રિકાનું પ્રકાશન થાય છે. જેમાં વિષય અનુક્રમણીકરણનાં હેતુ પૂર્તિ માટે શબ્દકોશનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- એગ્રિસ એ એક ઉદ્દેશલક્ષી સંસ્થા છે. આ સંસ્થામાં માહિતીની જાળવણી અને ગોઠવણીનાં હેતુ માટે માહિતી વિજ્ઞાનની આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થા દ્વારા વિભિન્ન માહિતી આપવામાં આવે છે. જેવી કે સામયિક સેવા, પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર સેવા તેમજ ભવિષ્યની જરૂરિયાતની માહિતી શોધ સેવા પણ આપવામાં આવે છે.
- આ તમામ માહિતીને મશીન (ઉપકરણ) દ્વારા વાંચન યોગ્ય બનાવી મેગનેટિક ટેપમાં પણ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે છે.
- આ સંસ્થામાં માહિતી સંગ્રહ માટે એગ્રિસ દ્વારા યોગ્ય ફોર્મેટ તેમજ નિયમોનો વિકાસ કર્યો છે. જેને અનુસરવાથી વિભિન્ન માહિતી કેન્દ્રો દ્વારા મોકલાયેલ માહિતીમાં એકરૂપતા લાવી શકાય.
- એગ્રિસ સહયોગી દેશ અને સંસ્થાઓમાં કાર્યક્રમ પ્રલેખનકર્તાઓ, માહિતી વૈજ્ઞાનિકો, ગ્રંથપાલો વગેરે માટે સમયાંતરે પ્રશિક્ષણનો કાર્યક્રમ આયોજીત કરે છે.

કૃષિ વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં થયેલ ભલામણોનાં ફળસ્વરૂપે માહિતી વધુ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત થવા લાગી છે કે વિશ્વનાં કોઈ રાષ્ટ્ર કે સંસ્થા માટે તેમના વિષય અનુરૂપ માહિતી યોગ્ય સમયે અનુકૂળ સ્વરૂપમાં નવીનતમ માહિતી ઉપલબ્ધ કરવી અશક્ય બનવા લાગી. આ ઉપરાંત આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાની અનુપસ્થિતિમાં એવી અનિયંત્રિત માહિતી સેવાનો ફેલાવો થવા લાગ્યો જે સંતોષકારક ન હતો.

કૃષિ વિજ્ઞાન એ બહુપ્રમાણીય વિષય છે. જેમાં વિવિધ પાકનાં ઉત્પાદન ઉપરાંત ભૌગોલિક સ્થિતિ, વાતાવરણ, માટી વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે અને આવી માહિતી કોઈપણ એક રાષ્ટ્રની મર્યાદાની અંદર રાખી શકાય નહીં. આથી વિષય સંબંધિત અસરકારક નિયંત્રણ, પ્રસાર અને જ્ઞાન માટે માહિતીનાં વિનિયમ માટે એક પદ્ધતિ પ્રસ્થાપિત કરવાની જરૂરિયાત અનુભવાય છે. AGRIS સંસ્થા સંપૂર્ણપણે આંતરરાષ્ટ્રીય છે. જેમાં સંબંધિત માહિતી કોઈ પણ ભાષામાં હોઈ શકે.

આ બધી સમસ્યાનાં સમાધાન માટે કૃષિ વિજ્ઞાન સંસ્થા એ કૃષિ સંશોધન અને વિકાસમાં વૈજ્ઞાનિક તકનિકી માહિતીની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકાને સ્વીકારતા ખાદ્ય અને કૃષિ સંસ્થા [FAO] નાં મહાનિર્દેશકને 1969 માં નિષ્ણાતોની પેનલની નિમણૂક વિચાર-વિમર્શ અને અધ્યયન પછી 1970માં નિર્ણય થયો કે નિષ્ણાતોની આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ વિજ્ઞાન અને માહિતી ટેકનોલોજી સંસ્થાની સ્થાપના અત્યંત જરૂરી છે અને તેની મુખ્ય ગતિવિધિ આ પ્રમાણે હોવી જોઈએ.

- કૃષિ વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં વિસ્તૃત અને વ્યાપક સામગ્રીનો સંગ્રહ જેનાથી સામયિક અભિજ્ઞાત સેવા (Current Awareness Service) આપી શકાય.

- આ ક્ષેત્રમાં ઉપલબ્ધ અતિ વિશિષ્ટ માહિતી સેવાઓ અને સંસ્થાઓનાં સંકલન જરૂરી છે, જેથી બિનજરૂરી માહિતીનું પુનરાવર્તન રોકી શકાય.

આ ગતિવિધિને AGRIS સ્તર-1 અને AGRIS સ્તર-2 ના નામથી ઓળખાય છે.

17.3.2 AGRIS - 1 :

એગ્રિસ સ્તર-1 6 (છ) વર્ષોનાં વિચાર, વિમર્શ, આયોજન અને મૂલ્યાંકન બાદ જાન્યુઆરી 1975માં પૂર્ણ સ્વરૂપમાં કાર્યશીલ થયું. ખાદ્ય અને કૃષિ સંગઠન, વિભિન્ન સરકારો અને સંસ્થાઓના પરસ્પર સહયોગથી સ્થાપિત આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાનાં અંતર્ગત કૃષિવિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનાં ગ્રંથસૂચિ, પ્રલેખસૂચી માહિતીનાં એક વિસ્તૃત અને વ્યાપક સૂચિનિર્માણ કરવામાં આવે છે. આ હેતુ વિભિન્ન રાષ્ટ્ર અને ક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત થતું સમૃદ્ધ પાઠ્યસામગ્રી, રાષ્ટ્રીય કે પ્રાદેશિક માહિતી કેન્દ્રો દ્વારા એકત્રિત અને પસંદ કરી શ્રેણીમાં સૂચિકરણ અને વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે. જો કોઈપણ પ્રકારનો પ્રલેખ કે દસ્તાવેજનું વર્ણન અન્ય કોઈ ભાષામાં હોય તો તેનો અંગ્રેજી ભાષામાં અનુવાદ થાય છે. તેમજ આ માહિતીનો સંગ્રહ મેગનેટિક ટેપ, છિદ્રિત પત્રક ટેપ, ઓપ્ટિકલ કેરેક્ટર અથવા ડિસ્ક્નાં સ્વરૂપમાં આપી શકાય છે.

AGRIS 1 હેઠળ નીચે મુજબની સેવાઓ અપાય છે.

- **AGRINDEX :** આ એક દર મહિને અનુક્રમણિકા પત્રિકા પ્રકાશિત થાય છે. જેનાં પ્રત્યેક અંકમાં 50 ભાષાઓના 7000 થી વધુ શબ્દો સામયિકો અને અન્ય પ્રકાશનોમાંથી પસંદ કરેલ લગભગ 11000 સંદર્ભનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. પહેલા 17 મુખ્ય વિષય વર્ગીકૃત કરાય છે. દરેક વિષયનાં શીર્ષક હેઠળ ભૌગોલિક વિસ્તાર મુજબ ગોઠવણી આંકડાકીય આધાર પર થાય છે.
- **AGRIS on Magnetic Tap :** એગ્રિસ આધાર સામગ્રીને યાંત્રિકીકરણ દ્વારા Magnetic Tap નાં રૂપમાં પણ મેળવી શકાય છે. આ Magnetic Tapeમાં સમાવિષ્ટ માહિતી આંતરરાષ્ટ્રીય ધારા-ધોરણ અનુસાર હોય છે. કમ્પ્યુટર દ્વારા આ માહિતીને ક્રિયાન્વિત કરવામાં આવે છે.
- **AGRIS Online Services :** AGRIS આધાર સામગ્રી હવે દુરસ્થ સ્થાન પરથી શોધી શકાય છે અને તેની સેવાઓ મેળવી શકાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય દૂરસંચાર માધ્યમનાં સંશોધન જેવા કે ટેલેક્સ, ટેલિફોન અને Packet Switchins ની મદદથી નવી માહિતી અથવા પૂર્વગામી માહિતી મેળવી શકાય છે.
- IAEA International Atomic Energy Agency (આંતરરાષ્ટ્રીય પરમાણુ ઊર્જા એજન્સી)
 - DIALOG.
 - AGRIS ON CD-ROM :-

આ સેવામાં માહિતીનો વિશાળ ભંડારનાં સંગ્રહ CD-ROM માં કરવામાં આવે છે. જેમાં 55 થી 60 કરોડ શબ્દ, સંજ્ઞાનો સંગ્રહ કરી શકે છે.

17.3.3 AGRIS - 2 :

જ્યારે નિષ્ણાતોની પેનલ દ્વારા કૃષિનાં વિકાસ માટે કૃષિ માહિતી કેન્દ્રની સ્થાપના કરવાનું સૂચન થયું ત્યારે તે સમયે બે સ્તર પર કાર્ય કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી. જેથી વિવિધ પ્રકારનાં ઉપયોગકર્તાની માહિતીની જરૂરિયાત દરેક સ્તર દ્વારા મળી શકે. જેમાં સ્તર-1 દ્વારા ઝડપી સામયિક અભિજ્ઞતા સેવા (Current Awareness Service) અને સ્તર-2 દ્વારા વિશિષ્ટ માહિતી સેવાઓ, માહિતી કેન્દ્ર, વિશ્લેષણ કેન્દ્ર અને આધાર સામગ્રી ફાઈલોની સંકલિત પદ્ધતિ જેમાં પ્રત્યેક કેન્દ્ર જવાબદાર છે.

તેમના કાર્યક્ષેત્ર સંબંધિત બધી ઉપયોગી પાઠ્યસામગ્રીને પસંદ કરી સંગ્રહ દ્વારા આધાર સામગ્રીનો વિકાસ થાય છે અને આ આધાર સામગ્રીમાં સમાવિષ્ટ પ્રત્યેક લેખ કે પ્રલેખનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરી અનુક્રમણિકરણ કે સારકરણ સેવા આપી શકાય છે. એગ્રિસ સ્તર-2 ની ગતિવિધિઓને શરૂ કરવા માટે આરોગ્ય, પશુ ,વિજ્ઞાન, વનવિજ્ઞાન, ઉષ્ણકટબંધિય કૃષિ વગેરે વિષયોને પસંદ કરવામાં આવ્યા. કૃષિ સંસ્થાનાં કાર્યક્ષેત્રની બહારના તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રયાસોના પરિણામે વિશિષ્ટ માહિતી કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. ખૂબ જ સૂક્ષ્મ વિષયો જેવાં કે ઘઉં, ચોખાનાં પાક અને તેની સિંચાઈ વગેરે જેવા ચોક્કસ પાસાંઓની માહિતી પૂરી પાડવા જેવી માહિતીની જોગવાઈ એગ્રિસની સ્તર-2 માં કરવામાં આવી છે. આ કેન્દ્રો માટે આંતરરાષ્ટ્રીય વિકાસ સંશોધન કેન્દ્ર, કેનેડા અને આંતર કૃષિ સંશોધન કન્સલ્ટન્ટ્સી જૂથો, અમેરિકાના સહકારી પ્રયોજનથી રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંશોધન સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવી. જ્યાં તે વિષય આધારિત બાબતો પર સંશોધન કાર્ય ચાલી રહ્યું છે. આ સંશોધન કેન્દ્રોને સંશોધન સુવિધાઓ, માહિતી સંશોધન, નિષ્ણાતો તેમજ માહિતી વ્યાવસાયિકોના અનુભવથી મહદ્અંશે લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્ધશુષ્ક ઉષ્ણકટબંધિય પાક માહિતી કેન્દ્રો ભારતનાં વિશિષ્ટ માહિતી કેન્દ્રનાં ઉદારહણ છે. ઘણા વર્ષોથી સફળતાપૂર્વક કાર્ય કરે છે અને ખાસ કરીને વિકાસશીલ દેશોમાં માહિતીની આવશ્યક પૂરી પાડે છે. વિષય ક્ષેત્ર અત્યંત સુક્ષ્મ હોવાને લીધે પોતાના કાર્ય ક્ષેત્ર સંબંધિત માહિતી વ્યાપક પ્રમાણમાં એકત્રિત કરવામાં સફળતા મેળવી છે.

ભારત સરકારનાં કૃષિ મંત્રાલયે નિર્ણય લીધો હતો કે ભારત સરકાર આ ક્ષેત્રમાં સદસ્યનાં ભાગરૂપે તેમને સહયોગ આપશે. આ હેતુથી ભારતીય ખેતી સંશોધન પરિષદનાં આધારે સંશોધન માહિતી કેન્દ્રો સન 1975માં કૃષિ વિજ્ઞાન તેમજ વિવિધ ટેકનોલોજીનાં આધારે જે તે વિષય સંબંધિત ભારતમાં પ્રકાશિત સાહિત્યનું એગ્રિસ સંસ્થામાં સંગ્રહ કરતા રહે છે. પ્રતિ વર્ષ લગભગ 3500 સંદર્ભગ્રંથોનું પ્રત્યાયન થાય છે. AGRIS સંસ્થાએ કૃષિ વિજ્ઞાન માહિતી કેન્દ્રોમાં પોતાનું આગવું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેમજ વિકાસ સાધવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(2) AGRIS એટલે શું ? અને તેના લક્ષણો વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(3) AGRIS-1 અને AGRIS-2 વિશે ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

17.4 INSDOC : ભારતીય રાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન કેન્દ્ર (Indian National Scientific Documentation Centre)

ભારતીય રાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન કેન્દ્ર વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન સેવાનાં ક્ષેત્રમાં પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિક સંસ્થા છે. જેની સ્થાપના યુનેસ્કોની સહાયતા દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઈન્સડોક વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદનાં માહિતી વિજ્ઞાન સમૂહમાં દિલ્હીનાં પ્રશાસન હેઠળ હતું. પરંતુ 1963 માં ઈન્સડોક એક સ્વતંત્ર સંસ્થા બની. તેનાથી તેના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર થયો છે. તે અંતર્ગત કમ્પ્યુટર પર આધારિત માહિતી ક્રિયા, રાષ્ટ્રીય વિજ્ઞાન ગ્રંથાલયનું જોડાણ, માહિતી વિજ્ઞાનમાં યોગ્ય સમય માટે પ્રશિક્ષણનાં કાર્યક્રમોને સંમેલિત કરવામાં આવ્યાં. તેના ત્રણ ક્ષેત્રિય કેન્દ્ર : બેંગ્લોર, કોલકત્તા અને મદ્રાસમાં સ્થાપવામાં આવ્યાં. જેનું કાર્ય જે-તે ક્ષેત્રને માહિતી અને સંશોધનનું સર્વેક્ષણ તેમજ ઉપયોગ કરવાની સાથે તે ક્ષેત્રની માહિતીની જરૂરિયાત પૂર્ણ કરવી.

17.4.1 INSDOC નાં હેતુઓ :

1. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રે ઉપયોગી માહિતી સ્ત્રોતોને એકત્રિત કરીને વિકસિત અને સમૃદ્ધ કરવી. જેથી સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય પ્રલેખ સંશોધનને પરિપૂર્ણ તેમજ સમૃદ્ધ બનાવી શકાય છે.
2. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં બધા પ્રકારને અનુરૂપ, ઉપયોગી તથા સંભવિત માહિતી સેવાઓનું આયોજન કરાવવું.
3. રાષ્ટ્રની વૈજ્ઞાનિક કૃતિઓની આવેદનો એક રાષ્ટ્રીય સંગ્રહ પ્રસ્થાપિત કરવો તેમજ એક માધ્યમ શ્રેણીનાં રૂપમાં આ માહિતીને દેશમાં તેમજ અન્ય દેશોમાં ઉપલબ્ધ કરાવવી.
4. માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ સેવાઓના ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ સ્તરનાં કાર્યોમાં પ્રાપ્તિ તેમજ અવરોધ માટે પ્રશિક્ષિત માનવશક્તિને વિકસિત કરવી.
5. દેશમાં માહિતી નેટવર્ક તથા સેવાઓની ક્ષમતા તથા ઉત્પાદનશીલતાને વધારવા માટે ઉપયોગી પ્રૌદ્યોગિકી પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓને વિકસિત બનાવવી.
6. માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકીના ક્ષેત્રમાં ઉન્નતિ તેમજ પ્રગતિમાં યોગદાન આપવું તેમજ સંશોધન તથા અન્ય ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓના માધ્યમ દ્વારા પ્રલેખન અને ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનને પણ વિકસિત કરવા.
7. વૈજ્ઞાનિક વિષયોની આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી વિનિમયમાં સફળતાપૂર્વક તેમજ પ્રભાવશાળી પદ્ધતિથી સહભાગી બની સહકાર આપવો.

17.4.2 INSDOC નાં કાર્યો :

INSDOC નીચે દર્શાવેલ પ્રકારોથી કાર્યો કરે છે. જે વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં સંશોધન અને વિકાસનાં કાર્યોમાં મદદરૂપ બને છે.

- **માહિતી સેવા :** ઈન્સડોક એ એક સેવા સંસ્થા છે. વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં ઉપયોગકર્તાનાં વિભિન્ન ક્ષેત્રો દ્વારા કરવામાં આવેલ અનુરોધના પરિણામ સ્વરૂપ શરૂઆતથી જ આ અનેક પ્રકારની પ્રલેખન તેમજ માહિતી સેવાઓને ઉપલબ્ધ કરાવે છે. ઈન્સડોક શોધ સંસ્થાઓ તેમજ સંગઠનો, વિશ્વ વિદ્યાલયો, ઔદ્યોગિક સંગઠનો, શાસકીય વિભાગો તથા વૈજ્ઞાનિકોને વ્યક્તિગત રૂપથી વ્યાપક તેમજ વિસ્તૃત પ્રલેખન અને માહિતી સેવાઓ પ્રાપ્ત કરાવે છે. વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકીની માહિતીના બધા પ્રકારના ઉપયોગકર્તાને તેની સેવા ઉપલબ્ધ છે. સેવા વિશેષ અનુરોધ તેમજ માંગ પર આપવામાં આવે છે અને નક્કી થયેલ ફી ચુકવણી પછી તે આપવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રીય કેન્દ્રો પર પ્રલેખોની પૂર્તિ તથા રીપ્રોગ્રાફિક (ઝેરોક્ષ) સેવાની સુવિધા ઉપલબ્ધ રહે છે. વાઙ્ગમયસૂચિના સંકલનની સેવા સીમિત રૂપથી આપવામાં આવે છે. મદ્રાસનું ક્ષેત્રીય કેન્દ્ર સી. એ. સર્ચ ડેટાબેઝ (C. A. Search Database) ની પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર સેવા (S.D.I.) આયોજીત કરે છે. બેંગલોરનું ક્ષેત્રીય કેન્દ્ર મુદ્રણ અને દિલ્હી કાર્યાલયથી પ્રલેખોની પૂર્તિ, વાઙ્ગમયસૂચિનું સંકલન, અનુવાદ સેવા, ઝેરોક્ષ સેવા તેમજ મુદ્રણ કાર્યનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

- **માહિતી પ્રસાર સેવા :** માહિતી પ્રસાર સેવાના રૂપમાં ઈન્સડોક દ્વિતીયક સ્ત્રોત સામયિકોનું પ્રકાશન કરે છે. આ રીતે ઘણા આખ્યાનું (Tital) પ્રકાશન કરે છે. જેમાંથી થોડા નિ:શુલ્ક વિતરણ કરાય છે. દા.ત. “Annals of Library Science and Documentation”. સામયિકના રૂપમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. તેનું પ્રકાશન ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન તેમજ પ્રલેખનની મૌલિક માહિતી આપવાના હેતુસર કરવામાં આવે છે. માહિતી પ્રસારની દૃષ્ટિએ ઈન્સડોકના આ પ્રકાશનો મહત્વપૂર્ણ છે. જેવા કે, “Indian Science Abstracts” જેમાં ભારતીય શોધ પત્રિકાઓ, સંમેલનોની કાર્યવાહી, શોધ નિબંધ, પેટન્ટ તેમજ માનકોમાં પ્રકાશિત વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની સારાંશીકરણ સેવા પત્રિકા છે. કમ્પ્યુટરના માધ્યમથી માસિક તેમજ વાર્ષિક અનુલેખ અને મુખ્ય પદોની અનુક્રમણિકા તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત રશિયન સાઈન્ટિફિક અને ટેકનિકલ પબ્લિકેશન, રશિયન સાયન્સ ડાઈજેસ્ટ સર્વિસ, અનુવાદોની (ભાષાંતરોની) રાષ્ટ્રીય અનુક્રમણિકા દ્વારા માહિતી પ્રસાર સેવા કાર્ય કરે છે.
- **માહિતીની પુન:પ્રાપ્તિ :** માહિતી પુન:પ્રાપ્તિનો હેતુ અનેક પ્રકારના ઉપકરણો તેમજ સેવાઓના આયોજન માટે છે. જે ક્રિયા-પ્રક્રિયા માટે માહિતી પુન:પ્રાપ્તિ માટે ઈન્સડોક આયોજન કરે છે અને જે ઉપકરણો તૈયાર કરવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે.
 - (1) પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર (S.D.I.) સેવા માટે વાઙ્ગમયાત્મક ડેટાબેઝ, સી.એ. સર્ચ, ઈન્સપેક તેમજ કમ્પેનડેક્ષને ઈન્સડોક નિયમિતપણે વ્યવસ્થા માટે મંગાવે છે.
 - (2) સંઘ પ્રસૂચિ પ્રક્રિયાકરણ (Union Catalogue Processing) નેશનલ યુનિયન કેટલોગ અને સાયન્ટિફિક સિરિયલને તૈયાર કરવાનો પ્રયાસ ઈન્સડોક દ્વારા થયો છે. જેનું પ્રકાશન થઈ ચુક્યું છે.
 - (3) ઈન્ડિયન સાયન્સ એબ્સ્ટ્રેક્સ તથા નેશનલ ઈન્ડેક્સ ઓફ ટ્રાન્સલેશનની અનુક્રમણિકાઓને પણ ઈન્સડોક માહિતી પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિથી તૈયાર કરી પ્રકાશિત કરે છે.
 - (4) વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદની પ્રયોગશાળાઓ દ્વારા પ્રાપ્ત સામયિક શોધ પત્રિકા પ્રસ્તુત કરે છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય કેન્દ્રીયકૃત પત્રિકાને પરિગ્રહણ કરવાનો છે.

તેમજ બિનજરૂરી પુનરાવર્તનથી બચવું. આમાં દરેક પ્રકારની પત્રિકાની જાણકારી એક જગ્યાએથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. INSDOC દ્વારા માનવસંશાધન નિર્દેશિકા માહિતીને તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેમજ વૈજ્ઞાનિક શોધ સંસ્થાઓની નિર્દેશિકા પણ તૈયાર થાય છે.

આમ, અનેક પ્રકારની માહિતીની પ્રાપ્તિની સેવાઓનાં આયોજન કરવા માટે ઈન્સડોક ઘણા પ્રકારના અભિગમ ઉપકરણો તેમજ સાધનોનું નિર્માણ કર્યું છે. જે વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓ, વૈજ્ઞાનિક શોધ પત્રિકાઓ, વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની માહિતી સેવાઓ તથા અન્ય સુવિધાઓ, ચાલી રહેલ સંશોધન કાર્ય તેમજ યોજનાઓ વગેરેની માહિતી રજૂ કરે છે, જે સ્ત્રોત તેમજ ઉપકરણ આ પ્રમાણે છે.

1. નેશનલ યુનિયન કેટલોગ ઓફ સાઈન્ટિફિક સિરિયલ ઈન ઈન્ડિયા.
2. ભારતીય વૈજ્ઞાનિક શોધ સંસ્થાઓની નિર્દેશિકા.

3. સામયિક સંશોધન પરિયોજનાઓની નિર્દેશિકા.
4. ભારતીય વૈજ્ઞાનિક પત્રિકાઓની નિર્દેશિકા.
5. પુરસ્કારોની નિર્દેશિકા.

➤ **માહિતી સંશોધનનો વિકાસ :** મૌલિક તેમજ પ્રતિભાવ વૈજ્ઞાનિક સામગ્રીઓની સુવિધા પ્રદાન કરવાના હેતુસર રાષ્ટ્રીય વિજ્ઞાન ગ્રંથાલયની સ્થાપના ઈન્સડોક હેઠળ કરવામાં આવી. આ ગ્રંથાલયનું મુખ્ય ધ્યેય પુસ્તકો, બીજું સાહિત્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવું તથા પ્રતિલિપિ (ઝેરોક્ષ) સેવાનું આયોજન કરવું નિયમિતરૂપથી સામગ્રીઓનો ઉપયોગ, આદાન-પ્રદાન તેમજ સંદર્ભ સેવા માટે આ ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. માહિતી વિજ્ઞાન, માહિતી વિજ્ઞાનનું પ્રશિક્ષણ તેમજ પાઠ્યક્રમ અને તેને સંબંધિત સામગ્રીઓની કૃતિઓનું સંકલન આ ગ્રંથાલયમાં કરવામાં આવે છે. સોવિયત વિજ્ઞાન માહિતી પરિયોજના અંતર્ગત પ્રાપ્ત સામગ્રીઓનું આ ગ્રંથાલયમાં એક સંકલનનાં રૂપમાં સંગ્રહિત કરવામાં આવે છે. સોવિયત વિજ્ઞાન માહિતી પરિયોજના અંતર્ગત સોવિયત સંઘની વિશાળ માહિતી સેવા કેન્દ્ર વિનીતી (VINITI), માસ્કોની સોવિયત સંઘની વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકને સંબંધિત પુસ્તક તેમજ પત્રિકા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ ઉપરાંત અનુવાદ બેન્ક દ્વારા જે કૃતિઓનું અનુવાદ ઈન્સડોક કરે છે અને જેને અન્ય સંશોધન તેમજ વિકાસ સંગઠનો દ્વારા સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેની નકલોને માઈક્રોફિલ્મ તેમજ હાર્ડકોપીના રૂપમાં પ્રસ્તુત કરી સંગ્રહિત કરવામાં આવે છે. માંગ પ્રમાણે આ બેન્કમાંથી પ્રાપ્ત નકલોને ઉપયોગ કરવાને પ્રાપ્ત કરાવવામાં આવે છે.

માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ માહિતીના ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગી તેમજ યોગ્ય કર્મચારીઓ ઉપલબ્ધ કરવાના હેતુસર ઈન્સડોક માહિતી વિજ્ઞાનનું પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ ચલાવી રહ્યું છે. આ એક પ્રકારની સારી પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થા છે. આ પ્રશિક્ષણ પૂર્ણ કર્યા બાદ ‘એસોશિયેટશિપ ઈન ઈન્ફોર્મેશન સાયન્સ’ની ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરાવાય છે.

માહિતીને આજે રાષ્ટ્રના વિકાસ માટે શક્તિ, સામગ્રી તેમજ સશક્ત સાધન માનવામાં આવે છે. તેથી માહિતીનાં ઉપયોગ માટે ઈન્સડોક અનેક સક્રિય પ્રયાસ કરી રહી છે. જેના દ્વારા માહિતી સેવાઓ તેમજ તેના ઉપયોગ કરવાની પ્રક્રિયા અને જરૂરિયાતને પ્રોત્સાહિત કરાય છે. આ કાર્ય માટે પ્રશિક્ષણ વિભાગમાં ઉપયોગકર્તા પ્રશિક્ષણ અને શિક્ષણ સમૂહની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેના માટે ઘણા ઉપકરણો પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે.

➤ **ક્ષેત્રિય કેન્દ્રો :** ઈન્સડોકની સેવાઓથી ઉપયોગકર્તા લાભાન્વિત થાય એ હેતુથી તેના ત્રણ ક્ષેત્રિય કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી. પ્રલેખોની નકલોની પૂર્તિ માટે ક્ષેત્રિય કેન્દ્રો કાર્ય કરે છે. બેંગલોરમાં 1934માં ભારતીય વિજ્ઞાન સંસ્થા (IIS)નાં પરીષરમાં સ્થાપવામાં આવ્યું. 1978માં કલકત્તામાં ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજીનાં પરિષદમાં સ્થાપવામાં આવ્યું અને 1979માં મદ્રાસમાં વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદમાં સ્થપાયું. આ બધા ક્ષેત્રોમાં સ્થપાયેલ કેન્દ્રો અલગ-અલગ સેવાઓ આપી રહ્યા છે.

આ ઉપરાંત INSDOC દ્વારા માહિતી પ્રણાલી તેમજ સેવાઓની વ્યવસ્થા તથા આયોજનમાં અન્ય સંસ્થાઓને જરૂરી સલાહ પણ આપવામાં આવે છે. ઈન્સડોકના વિશેષજ્ઞો તેમજ અધિકારી અનેક પરામર્શદાયી તેમજ વિશેષજ્ઞ સમિતિ સાથે જોડાયેલ હોય છે. ‘ઈન્સડોકનું પ્રતિનિધિત્વ અનેક આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને સંગઠનોમાં પણ છે. તેનો સંબંધ ઈન્ટરનેશનલ ફેડરેશન ઓફ ડોક્યુમેન્ટેશન (FID) સાથે પણ છે. તે FID/CAOનું સદસ્ય પણ છે. યુનેસ્કોની General Information Programmeમાં ઈન્સડોકની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. ASTINFO પરિયોજનામાં ઈન્સડોક ઉપયોગકર્તા માટે પ્રશિક્ષણ ટેપ/ સ્લાઈડ

તૈયાર કરે છે. માહિતી વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં ઈન્સડોક અનેક સંશોધન તેમજ ગહન અધ્યયનોને પૂર્ણ કરે છે. વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિક માહિતી અને પ્રલેખન સેવાના ક્ષેત્રમાં ઈન્સડોક વસ્તુતઃ એક પ્રમુખ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા છે. જેનું મહત્ત્વ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર ઉપર પણ છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(4) INSDOC એટલે શું ? તેના હેતુઓ જણાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

(5) INSDOC નાં કાર્યો વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

17.5 UNISIST (Intergovernmental Programme for Co-operation in The Field of Scientific and Technological Information : Paris)

યુનેસ્કોનું વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિક માહિતીનાં ક્ષેત્રનાં આંતરરાજકીય સહકારિતાના કાર્યક્રમ યુનિસિસ્ટને સંક્ષિપ્ત નામથી ઓળખવામાં આવે છે. જેને ‘વર્લ્ડ સાઈન્ટિફિક ઈન્ફોર્મેશન સિસ્ટમ’ પણ કહેવાય છે. યુનિસિસ્ટ વસ્તુતઃ યુનેસ્કોનો એક કાર્યક્રમ છે, જે માહિતીના ક્ષેત્રમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારિતાથી સંબંધિત છે. તેનું મુખ્ય લક્ષ્ય વિશ્વની માહિતી સામગ્રીઓ તેમજ સંશોધનોના પ્રતિભાવો પ્રાપ્ત કરવા તેમજ તે પ્રણાલીને પ્રોત્સાહિત કરવાની છે. જેથી બધી સામગ્રીઓને એક સાથે ક્રમબદ્ધ કરી શકાય. યુનેસ્કોની સામાન્ય સભામાં 1972મા કરવામાં આવેલ સંકલ્પ પ્રમાણે આ દીર્ઘકાલીન અંતર-રાજકીય કાર્યક્રમનો પ્રારંભ થયો. જેનો ઉદ્દેશ્ય બધા રાષ્ટ્રોનો આર્થિક તેમજ સામાજિક વિકાસ અને ઉત્થાન માટે વૈજ્ઞાનિક અને પ્રાવિધિક માહિતીનાં સ્થળાંતરણ તેમજ પ્રવાહનાં કાર્યને સક્રિય તેમજ સુવિધાજનક બનાવવાનું છે.

યુનિસિસ્ટ પણ યુનેસ્કોના અનેક કાર્યક્રમોમાંનો એક છે. માહિતીની સહભાગિતાની પ્રવૃત્તિઓનો વિકાસ તેમજ સમન્વય કરવા તેમજ સ્વૈચ્છાએ સહયોગ અને સહાયતાનાં આધાર પર વિશ્વસ્તરે માહિતી પ્રણાલી અને સેવાની સ્થાપના કરવાના હેતુસર બધી પ્રકારે પ્રયાસ કરવો એ યુનિસિસ્ટનું મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

17.5.1 UNISIST નાં ઉદ્દેશ્યો (હેતુઓ) :

જે હેતુઓ માટે યુનિસિસ્ટની સ્થાપના કરવામાં આવી તે આ પ્રકારે છે.

1. વિશ્વનાં વૈજ્ઞાનિકોમાં કોઈ અવરોધ વગર પ્રકાશિત વૈજ્ઞાનિક માહિતી તેમજ આધાર સામગ્રીઓનાં પ્રત્યાયનને સંપૂર્ણ કરવું.
2. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકનાં ક્ષેત્ર તેમજ અનેક પ્રમુખ વિષયોની વિવિધતામાં ગહનતા અને સમરૂપતા સ્થાપિત કરવી અને એકરૂપતાને પ્રોત્સાહિત કરવી.
3. માહિતી પ્રણાલીમાં પારસ્પરિક રૂપથી સહયોગાત્મક સંબંધ તથા પ્રકાશિત માહિતીમાં વિનિયમ તેમજ પારસ્પરિક આદાન-પ્રદાનને સુવિધાજનક બનાવવાની દ્રષ્ટિથી માનાંકોનો સહયોગાત્મક વિકાસ અને રક્ષણ કરવું.
4. માહિતી તેમજ માહિતી પ્રણાલીઓનો ઉપયોગ અને વિકાસમાં વર્તમાન તેમજ ભાવિ વૈજ્ઞાનિકોના વધારેમાં વધારે સહયોગ તેમજ સહભાગી થવા માટે પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવું.
5. વિશ્વમાં વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં પ્રવાહ, પ્રસાર તથા વિનિમયમાં પ્રશાસનિક અવરોધ અને બાધાઓને ઓછી કરવી અને જે દેશોમાં વર્તમાન તેમજ ભાવિ વિજ્ઞાનની માહિતી સેવાની જરૂરિયાત હોય છે. તેને તેવી સહાયતા પ્રાપ્ત કરાવવી.

યુનિસિસ્ટ વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં પ્રત્યાયનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સહયોગની પ્રવૃત્તિઓને સ્થાયી બનાવવા તથા તેમાં સમન્વય સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. સંશોધનોની સહભાગિતા તથા સેવાઓને ઉપયોગ કરવાના હેતુસર નવીન વિકાસ તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધને વ્યવસ્થિત કરી ચાલી રહેલ ક્રિયા-પ્રક્રિયામાં એકસ્વ સ્થાપિત કરવું તેમજ એક પ્રભાવશાળી આંતરરાષ્ટ્રીય મંચનાં રૂપમાં કાર્ય કરવું પણ આ કાર્યક્રમનું એક અંગ છે. યુનિસિસ્ટનું ક્ષેત્ર મૂળ તો મૌલિક વિજ્ઞાનો તેમજ વ્યાવહારિક વિજ્ઞાનો સુધી સીમિત છે. છતાં પણ ક્રમશઃ માનવીય તેમજ સામાજિક વિજ્ઞાનો સુધી વિસ્તૃત કરવાનું કાર્ય કરી રહી છે.

17.5.2 યુનિસિસ્ટની ક્રિયા-પ્રક્રિયા

1. યાંત્રિકીકરણ કરેલ વાહ્યમયાત્મક સામગ્રીઓનું ગ્રંથાત્મક વિવરણનું માનંકીકરણ કરવું જેના માટે UNISIST તથા ICSU-AB એ એક મેન્યુઅલ તૈયાર કર્યું છે.
2. સારાંશીકરણ/અનુક્રમણિકરણ પત્રિકાઓ તથા ધારાવાહિક પ્રકાશનોનાં નિયંત્રણ હેતુ યુનિસિસ્ટે આંતરરાષ્ટ્રીય ધારાવાહિક આધાર સામગ્રી પ્રણાલીને વિકસિત કરી છે. ISDS [International Serial Data System] રાષ્ટ્રીય કેન્દ્રોની એક આંતરરાષ્ટ્રીય નેટવર્કના કેન્દ્રબિંદુનું કાર્ય કરે છે. જેનું લક્ષ્ય સામયિકોના આખ્યા (Tittle) ને સાંકેતિક પ્રણાલીના આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર વિકાસ કરવાનું છે. આ કાર્ય હેતુ માટે બધી સભ્ય રાષ્ટ્રોમાં ISDS કેન્દ્રોની સ્થાપના કરી છે.
3. ધારાવાહિક પ્રકાશનોની ઓળખ હેતુ બધી આવશ્યક ગ્રંથાત્મક વિવરણ સહિત એક આંતરરાષ્ટ્રીય રજીસ્ટરનો વિકાસ કરવો તથા તેને પ્રસ્તુત કરવું. ધારાવાહિક પ્રકાશનોથી વૈજ્ઞાનિક તેમજ એકત્રિત કરેલ માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિનાં કાર્યને સુવિધાજનક બનાવવું. આવી માહિતીને બધા દેશો, સંગઠનો તેમજ ઉપયોગકર્તાને પ્રાપ્ત કરાવવું. ગ્રંથાત્મક વિવરણના આંતરરાષ્ટ્રીય માનકને પ્રોત્સાહિત કરવું તથા ગ્રંથાલય તેમજ સંગઠનોનાં મધ્ય પ્રત્યાયનના નેટવર્કને સ્થાપિત કરવું.
4. હેન્ડબુક તથા મેન્યુઅલને તૈયાર કરવા, વૈજ્ઞાનિક તથા પ્રાવધિક માહિતી એજન્સીની સ્થાપના પર ભાર દેવો. તેનાથી વધારે વ્યાપક વર્ગીકરણ યોજનાઓને વિકસિત તથા તૈયાર કરાવી એ પણ યુનિસિસ્ટ ક્રિયા છે.

17.5.3 યુનિસિસ્ટથી થતાં લાભો :

યુનિસિસ્ટ દ્વારા શ્રમ વિભાજન, કાર્યમાં સહભાગિતા, તેમજ બિનજરૂરી પુનરાવર્તનથી બચવામાં અનેક પ્રકારથી બચત થવાની સંભાવના છે. જે આર્થિક પ્રણાલીમાં સહાયક સાબિત થાય છે. વૈજ્ઞાનિક માહિતીને ઉપલબ્ધ કરવામાં જે ધનરાશી ખર્ચ થાય છે તે યુનિસિસ્ટ સહયોગી તેમજ સહકારિતાના માધ્યમથી નિયંત્રિત કરવામાં સહાયતા પ્રદાન કરે છે.

યુનિસિસ્ટની જે આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી નેટવર્કની યોજના છે. તેના દ્વારા વૈજ્ઞાનિકો સંશોધનના પ્રયોજકો, વિજ્ઞાનનાં નીતિ-નિર્ધારકો, વિજ્ઞાનથી શિક્ષકો તથા માહિતી પ્રણાલીઓના પ્રાયોજકો તેમજ પ્રબંધકોને પ્રભાવશાળી તથા ઉપયોગી ઉપકરણ પ્રાપ્ત કરવામાં સુવિધા પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્તમ પ્રકારની માહિતીના અભિપ્રાય ઉત્તમ વિજ્ઞાન છે. મતલબ વૈજ્ઞાનિક પ્રગતિનો આધાર ઉત્તમ પ્રકારની માહિતી જ હોય છે. વૈજ્ઞાનિકોની બૌદ્ધિક તેમજ ઉત્પાદનશીલતા તેને ઉપલબ્ધ થતી માહિતીની પૂર્ણતા, ઉપયોગિતા તેમજ પ્રાવધીક પ્રણાલીનો લાભ વસ્તુતઃ રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંશોધન તથા વિકાસને પ્રગતિ અને ઉત્પાદનશીલતાથી પરીરક્ષિત હોય છે. જેટલી ઉપયોગી માહિતી પ્રાપ્ત હશે તેટલી જ ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ તેમજ સફળ સંશોધન અને વિકાસ થશે.

સંશોધન અને વિકાસ માટે જ માહિતીની જરૂરિયાત નથી હોતી, પરંતુ શિક્ષણ પ્રણાલી તેમજ પ્રક્રિયામાં પણ તેની જરૂરિયાત રહે છે. વિજ્ઞાનના ઘણા ક્ષેત્રોમાં શિક્ષણ અને સંશોધનને અલગ કરી શકાતા નથી, એટલે જ વિજ્ઞાન ક્ષેત્રમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનાં કાર્યક્રમોમાં ઉચ્ચ પ્રકારની માહિતી તેને શક્તિ તેમજ ઉપયોગી બનાવે છે.

વિશ્વમાં આંતરિક કડીની સ્થાપનાનો અભિપ્રાય (ખ્યાલ) પૂરા વિશ્વમાં માહિતીનાં સંશોધનોના વિતરણની વિષમતાને ઓછી કરવી અને વિકાસશીલ દેશોને વિશેષ લાભ પહોંચાડવાનો છે. આથી યુનિસિસ્ટનું આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી પ્રણાલીનું જે લક્ષ્ય છે. તે પ્રશાસનિક, પ્રાવધિક તેમજ સામાજિક, સાંસ્કૃતિક કઠિનાઈ અને અવરોધોથી સમાપ્ત કરી દેશે અને આર્થિક સમસ્યા જેવી કે ધનનો અભાવ, ઉત્તમ પ્રકારના ઉપકરણની અછત તથા પ્રશિક્ષિત કર્મચારીઓનો અભાવ, જે ઉપલબ્ધ વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રાવધિક માહિતી ભંડારનો ઉપયોગ કરવાથી વંચિત કરે છે. તેને પૂર્ણત દૂર કરી દેશે. આ જ યુનિસિસ્ટનું મુખ્ય લક્ષ્ય છે અને આજ તેનાથી પ્રાપ્ત થતા લાભ છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(6) UNISIST નાં ઉદ્દેશ્યો અને કાર્યો વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

17.6 INIS : આંતરરાષ્ટ્રીય પરમાણુ માહિતી પદ્ધતિ (International Nuclear Information System)

પરમાણુ શક્તિનાં શાંતિપૂર્ણ ઉપયોગ વિશે ઉપલબ્ધ સાહિત્યનું ઉત્તરોત્તર વધતા જતા મહત્વને ધ્યાને રાખીને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંઘની આંતરરાષ્ટ્રીય ઊર્જા એજન્સી [International Atomic

Energy Agency- IAEA] એ એપ્રિલ 1970માં INIS ની સ્થાપના કરી. INIS નું મુખ્ય કાર્યાલય ઓસ્ટ્રિયાના વિયેનામાં આવેલું છે. 1962માં આંતરરાષ્ટ્રીય પરમાણુ ઊર્જા એજન્સીએ સંયુક્તરાષ્ટ્ર અમેરિકા અને રશિયા સાથે મળીને ઈન્ટરનેશનલ ન્યુક્લિયર ઈન્ફોર્મેશન સિસ્ટમની સ્થાપના માટે એક યોજના તૈયાર કરી.

1969માં આંતરરાષ્ટ્રીય આણુ ઊર્જા એજન્સીના ગર્વનરે INIS સ્થાપના માટેની મંજૂરી આપી. એ સમયે ભારત સહિત 20 દેશોએ INIS ની સ્થાપના માટે ટેકો આપ્યો હતો અને 1970માં INIS એ પોતાનું કાર્ય વિધિવત્ શરૂ કર્યું અને 1973માં INIS દ્વારા પ્રથમ માસિક પ્રકાશિત એટમેન્ટેક્સમાં વિષયસૂચિ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી હતી. INIS આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રથમ પરમાણુ માહિતી પદ્ધતિ છે. આ પહેલાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર પરમાણુ અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં આવી એક પણ સંસ્થા ન હતી. INISનાં સ્વરૂપ અને કાર્ય પર તેનું માળખું તૈયાર કર્યું ત્યારે તેનું માળખું, ફેમવર્ક, ફોર્મેટ વગેરે તૈયાર કરવું ખૂબ જ પડકારરૂપ હતું.

INIS એ પરમાણુ અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં માહિતીનાં આદાન-પ્રદાનનું મુખ્ય કાર્ય કરે છે. વિવિધ સભ્ય દેશોની માહિતીને એકત્રિત કરવામાં આવે છે અને આ એકત્રિત માહિતીને વ્યવસ્થિત રૂપમાં વિતરણ કરાય છે. તમામ માહિતીનું કેન્દ્રીય પ્રક્રિયા તેના મુખ્ય મથકમાં થાય છે. આ માહિતીમાં સમગ્ર પરમાણુ સાહિત્યનો સમાવેશ થાય છે. INISનાં સભ્ય દેશો તેના દેશમાં ઉત્પન્ન બધા પરમાણુ સાહિત્યને એકત્રિત કરી તેને INISનાં મુખ્યાલયમાં પ્રસ્તુત કરે છે.

ઈનિસનાં માળખાની વાત કરીએ તો કહી શકાય કે તેમની પોતાની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. જેમાં દરેક ગ્રંથાલયો એકબીજાને સૂચિત કરે છે. દરેક રાષ્ટ્રનાં સ્થાનિક ગ્રંથાલય સેન્ટરમાં એક ઈનિસનાં પ્રત્યાયન અધિકારી હોય છે. આ અધિકારી તેમનાં દેશની પરમાણુ અને ટેકનોલોજીને સંબંધિત સાહિત્યને એકત્રિત કરી કેન્દ્રીય ગ્રંથાલયમાં પહોંચાડે છે. આ સમગ્ર પ્રક્રિયાને સક્રિય બનાવવા અને સતત આગળ વધવા માટે ગ્રંથાલયોને જુદાં-જુદાં સ્તરે જોડવામાં આવે છે. ટેકનિકલ કાર્યકારી જૂથ ઘણી વખત કામગીરી સાથે સંકળાયેલા કાર્ય માટે મળી વર્ષ દરમિયાન કામ કરવાની પદ્ધતિ અને ટેકનિક સંબંધિત બાબતો માટે ઈનિસના બધા જ પ્રત્યાયન (સંપર્ક) અધિકારીઓની એક સભા આયોજીત કરવામાં આવે છે. આ સભામાં ટેકનિકલ મુશ્કેલીઓનું તરત જ સમાધાન મળી જાય છે. આ સભામાં સલાહકાર સમિતિ દ્વારા નીતિગત બાબતો પર પણ વિચાર વિમર્શ કરવામાં આવે છે. આ તમામ જૂથો અને સમિતિઓ ઈનિસ પદ્ધતિના નિમાર્ણ, સમાયોજન અને સુધારની પ્રક્રિયામાં સહાયરૂપ બને છે.

17.6.1 INIS નાં હેતુ :

1. વિશ્વવ્યાપી પ્રકાશિત પરમાણુ સાહિત્યનું અનુક્રમણિકરણ અને સારાંશીકરણ.
2. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે દસ્તાવેજ માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિ પૂરી પાડવી.
3. સંશોધન પરિણામોના અસરકારક ઉપયોગ માટે સંબંધિત દેશોમાં ઝડપી માહિતી પ્રદાન કરવી.
4. માહિતી મેળવવા અને માહિતી સંચાર માટે મુખ્ય કાર્યાલય કેન્દ્રની સેવાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે વિકેન્દ્રીકરણની નીતિનું પાલન કરવું.
5. કમ્પ્યુટરનાં ઉપયોગ પ્રત્યે પ્રમાણભૂતતા અને નિયમો નક્કી કરવા.

17.6.2 INIS માં સમાવિષ્ટ વિષયો :

પરમાણુ વિજ્ઞાનને સંબંધિત સંપૂર્ણ સાહિત્યનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તે કોઈપણ સ્વરૂપમાં પ્રકાશિત થયું હોય, જેમ કે સામાયિક પ્રકાશનો અહેવાલો, સેમિનાર પેપર અને લેખો આ ઉપરાંત સરકારી પ્રલેખો, રાષ્ટ્રીય યોજના અંદાજપત્રનો સમાવેશ કરાય છે. અપવાદરૂપ અમુક પ્રલેખોનો સમાવેશ થતો નથી, જેવા કે સરકારી ગુપ્ત અહેવાલ. આ ઉપરાંત ઉચ્ચ ઊર્જા પરમાણુ

પદ્ધતિઓ, એન્જિનિયરિંગ અને ટેકનોલોજી કેન્દ્રવર્તી પદ્ધતિ, ઉચ્ચ ભૌતિક ઊર્જા, કેમિકલ અને ટેકનોલોજી અશુ પદ્ધતિ, ભુ-વિજ્ઞાન, પ્રાયોગિક જીવ વિજ્ઞાન વગેરે જેવા વિષયો સમાવિષ્ટ થયેલા છે.

ઈનિસ મુખ્યાલયમાં જે આંકડા કે માહિતી આવે છે તે ચોક્કસ ખરાઈ કરીને જ લેવાય છે અને આ માહિતીને મશીન રિ-ડેબલ ફોર્મેટમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે છે. જેથી કેન્દ્રીય કમ્પ્યુટરમાં કોઈ તકરાર વિના સંગ્રહ કરી શકાય છે. આ પ્રક્રિયામાં ઓછો સમય થાય છે. માહિતી કે આંકડા મળ્યાના 15 દિવસમાં માહિતીનું વિતરણ સભ્યરાષ્ટ્રમાં કરવામાં આવે છે. આ આંકડા કે માહિતીમાં દસ્તાવેજનું લખાણ, અંગ્રેજી ભાષામાં સંદર્ભસૂચિ, અવતરણ સ્થાન આપવામાં આવ્યા છે. આમ, સાહિત્ય વગેરેનું વિનિયમ કેન્દ્રીય અને વિકેન્દ્રિકરણમાં સતત થતું રહે છે.

ઈનિસની કેન્દ્રીય અને વિકેન્દ્રીય પ્રક્રિયાથી લાભો પણ થાય છે. જેવા કે, વ્યાપક સ્વરૂપમાં પરમાણુ સાહિત્ય દાખલ કરે. સમય અને નાણાંની બચત થાય છે. કારણ કે સમગ્ર વિકેન્દ્રિત સાહિત્ય કેન્દ્ર સ્થાને પ્રસ્તુતિ દ્વારા પસાર થાય છે. શાબ્દિક માહિતીમાં વિશ્વસનીયતા છે. તેમજ આ વિવિધ ભાષાઓમાં માહિતી એકત્ર કરવાની અસરકારક રીત છે. ઈનિસ દ્વારા માહિતીનું ઉત્પાદન અને વિતરણ પણ આ રીતે થાય છે કે ક્યા સભ્યરાષ્ટ્રને કઈ માહિતી કેવા પ્રકારની માહિતી જોઈએ છે તે જે-તે દેશની વિશિષ્ટ જરૂરિયાત પર નિર્ભર કરે છે. આ માહિતી મેગનેટિક ટેપ, સામાયિક પ્રકાશન, માઈક્રોફિશ, માઈક્રોફિલ્મ, ઓફલાઈન સેવા કે ઓનલાઈન સેવા દ્વારા આપવામાં આવે છે.

ઈનિસ પોતાના વિષય અનુક્રમણિકરણ માટે પોતાના શબ્દકોશનો ઉપયોગ કરે છે. આ શબ્દકોશ (EURATOM) યુરાટોમ શબ્દકોશ 1979 પર આધારિત છે. આના દ્વારા સાહિત્યમાં વૃદ્ધિની સાથે નવી જૂની વસ્તુને ઉમેરવા કે ઘટાડવામાં તેમજ તેનો ફેંચ, જર્મન અને રશિયન ભાષામાં પણ અનુવાદ થયેલ છે. આ શબ્દકોશમાં એ બધા જ વિષયોનો સમાવેશ થયેલ છે જે ઈનિસના વિષયક્ષેત્ર અંતર્ગત દર્શાવવામાં આવ્યાં છે.

► પ્રકાશનો :

INIS Atomindex

INIS Technical Notes

INIS Circular Letters

ભારત પણ ઈનિસનું સભ્ય રાષ્ટ્ર છે. જે પરમાણુ વિજ્ઞાનના શાંતિપૂર્ણ ઉપયોગથી સંબંધિત છે. ભાભા પરમાણુ રિસર્ચ સેન્ટરનું ગ્રંથાલય અને માહિતી સેવા શાખા ઈનિસની સંબંધિત કાર્ય માટે પૂર્ણ છે. દેશમાં સંપૂર્ણ પરમાણુ સાહિત્ય આ કેન્દ્ર પર પહોંચે છે. આ કેન્દ્ર દ્વારા તેને પ્રાપ્ત થયેલ તમામ સાહિત્યને વ્યવસ્થિત રૂપમાં ઈનિસના મુખ્યાલય સુધી પહોંચાડે છે. ઈનિસ માહિતીનું વિતરણ તેમજ તેને સંબંધિત કોઈ સમસ્યા સભ્ય દેશોને ન થાય એટલે એક સમૂહ બનાવ્યો છે. જેમાં 6 (છ) વિષય નિષ્ણાંત અને અનુભવી માહિતી વૈજ્ઞાનિક છે. આ સમૂહ એ ઈનિસના ધારાધોરણો પ્રમાણે અભ્યાસ હાથ ધરી દેશમાં પ્રાપ્ત થયેલ અશુ સાહસોનું સર્વેક્ષણ કરવાનું હોય છે. ભારતમાં પરમાણુ સાહિત્ય સંબંધિત જેટલું પણ કાર્ય થાય છે. તેમાં વધારે ભાગ ભાભા પરમાણુ સંશોધન કેન્દ્ર તથા તેને સંબંધિત સંસ્થા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

આમ, કહી શકાય કે ઈનિસ તેના સમગ્ર વિષય-વિસ્તારમાં માહિતી પૂરી પાડે છે અને વ્યાપ વિશ્વમાં ફેલાયેલ છે. તે સંપૂર્ણ ગ્લોબલ પદ્ધતિનાં નેજા હેઠળ આવે છે. આથી કોઈ સભ્ય દેશ તેમના દેશોમાં ઉત્પન્ન પરમાણુ, સાહિત્યને તેમના દેશ સુધી સીમિત રાખવા માંગતા હોય તે રાખી શકતા નથી. આ માહિતી સેવા દ્વારા વૈજ્ઞાનિકોને વિગતવાર સંશોધન, વિકાસ અને યોજના બનાવવામાં સહયોગ પ્રાપ્ત થાય છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.
ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(7) INIS નું માળખું વર્ણવી તેના હેતુઓ જણાવો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

17.7 MEDLARS : Medical Literature Analysis and Retrieval System

મેડલાર્સની સ્થાપના એક કમ્પ્યુટરકૃત પ્રણાલીનાં રૂપમાં 1964માં કરવામાં આવી હતી. મેડલાર્સ પ્રણાલીએ INDEX Medicus ને મુદ્રિત તેમજ મશીન રિ-ડેબલ સ્વરૂપમાં કરવાની જવાબદારી લીધી છે. જેનાથી સંદર્ભની પૂર્વગામી તપાસ થઈ શકે છે. વર્તમાનમાં Index Medicus (માસિક સામયિક)માં વિશ્વભરની લગભગ 3000 પત્રિકાઓને સામેલ કરવામાં આવે છે. મેડલાર્સ ડેટાબેઝની શોધ ઈન્ટરનેટનાં માધ્યમથી દુનિયાભરનાં વિશેષજ્ઞ નિ:શુલ્ક કરી શકે છે. મેડલાર્સ એ મેડિકલ સાયન્સ અને તેને લગતા વિષયોના વિસ્તારમાં સંશોધન સામયિકોમાં બહું મોટું Index of Article છે. જેવા કે નર્સિંગ, ફાર્મસી, ડેંટીસ્ટ, વેટરનિટી મેડિસિન અને હેલ્થ કેર વગેરે. મેડલાર્સ બાયોલોજી અને બાયોકેમિસ્ટ્રીના સાહિત્યને પણ કવર કરે છે. દેશની 350 મેડિકલ લાયબ્રેરીમાં કમ્પ્યુટર દ્વારા 5 લાખથી વધારે સંશોધન સામયિકોનું સાહિત્ય પહોંચાડ્યું છે.

અમેરિકાની રાષ્ટ્રીય ચિકિત્સા વિજ્ઞાન પુસ્તકાલય, [NML – National Medicine Library] માં આ પ્રણાલી મુખ્યરૂપથી કાર્યરત છે. Medicine માં Medlus ની સ્થાપનાથી અત્યાર સુધીમાં લગભગ 90 લાખ સંદર્ભ ઉપલબ્ધ છે. આ ડેટાબેઝની ફક્ત ઈન્ટરનેટનાં માધ્યમથી ચિકિત્સા વ્યાવસાયિકો, વૈજ્ઞાનિકો, માહિતી કર્મચારીઓ તેમજ સામાન્ય ઉપયોગકર્તા દ્વારા લગભગ 3 લાખ 50 હજાર શોધ-પ્રયાસ પ્રતિદિન કરવામાં આવે છે. હાલમાં જ મેડલાર્સ એક નવી વેબ સેવા પ્રારંભ કરી છે જે Medline Plusનાં નામથી જાણીતી બની છે.

17.7.1 મેડલાર્સના મુખ્ય ડેટાબેઝ નીચે પ્રણાણે છે :

1. National Library Medicine જેની પહોંચ N.L.M. નાં પબ્લી. Med. અથવા N.L.M. Gateway દ્વારા કરવામાં આવે છે.
2. Clinical Trials જે વિશેષ કરીને દર્દી અને તેમના પરિવારજનો માટે બનાવવામાં આવ્યું છે.
3. Toxicology and Environment Health Information.
4. Medline Plus
5. National Cancer Institute
6. National Centre For Biotechnology

17.7.2 ભારતમાં યોગદાન :

મેડલાર્સનાં માહિતી સંસાધનને સમર્થન દેવા માટે ભારતનાં ભારતીય ચિકિત્સા વિજ્ઞાન પરિષદ [ICMR] તેમજ નેશનલ ઇન્ફોર્મેટિક સેન્ટર [NIC] નાં સંયુક્ત ઉપક્રમે ICMR - NIC Centre for Medical Information કે જે Indian Medlars Centre ના નામથી જાણીતું બન્યું છે અને ભારતમાં પ્રકાશિત Biomedline ને સંબંધિત શોધ પ્રલેખ કે ગ્રંથાત્મક ડેટાબેઝનાં રૂપમાં વિકસિત કરવામાં આવ્યા છે. આ ડેટાબેઝમાં 200 થી વધારે પત્રિકાઓમાંથી પ્રકાશિત લેખોને પસંદ કરવામાં આવે છે. આ ડેટાબેઝ નીચે પ્રમાણેની સુવિધા પ્રદાન કરે છે. જેવી કે :-

Med IND

Meta MED

Union Catalogue

મેડલાર્સ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરનું મોટામાં મોટું વાહુગમયાત્મક ડેટાબેઝ તરીકે જાણીતું છે. તે ફક્ત મેડિકલ સાયન્સના એક્સપર્ટ માટે જ નહિ પરંતુ તે બીજાં વૈજ્ઞાનિકો, સમાજશાસ્ત્રીઓ, ટ્રેડ અને બિઝનેસમેન માટે પણ જાણીતું છે. મેડલાર્સને મેડલાઈન તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. મેડલાર્સ એ બાયોમેડિકલ અને લાઈફ સાયન્સ માહિતીના બિબ્લિયોગ્રાફિક ડેટાબેઝ છે. બાયોટેકનોલોજી માહિતીની 'Entrez' પદ્ધતિ માટે NLM (નેશનલ લાયબ્રેરી ઓફ મેડિકલ)નું રાષ્ટ્રીય કેન્દ્ર અને Pubmed દ્વારા શોધ અને ઇન્ટરનેટ પર MEDLINE નિ:શુલ્ક ઉપલબ્ધ રહે છે. મેડલાર્સ એ કમ્પ્યુટરાઈઝડ બાયોમેડિકલ બિબ્લિયોગ્રાફિક પુન:પ્રાપ્તિ પદ્ધતિ છે. તે નેશનલ લાયબ્રેરી ઓફ મેડિસીન દ્વારા 1964 માં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. MEDLINE એ જનરલ પબ્લિક માટે કમ્પ્યુટર આધારિત ભૂતકાલીન શોધ સેવા મોટા સ્કેલ પર કાર્યરત હતી.

- **MEDLARS Online** : 1971 બાદ ઓનલાઈન વર્ઝનને મેડલાઈન કહેવાય છે. જે મેડલાર્સ ઓનલાઈન તરીકે પણ જાણીતું છે. મેડિકલ લાયબ્રેરી માટે મેડલાર્સની ઓનલાઈન શોધ સરળ બની. મેડલાર્સ 293 જર્નલને કવર કરે છે. તે એક જ સમયે 25 ઓનલાઈન ઉપયોગકર્તાને સંતોષકારક માહિતી પ્રાપ્ત કરાવે છે. મેડલાઈનનું નિ:શુલ્ક પબ્લિકવર્ઝન પ્રોત્સાહન પૂરું પાડનાર હતું. આ પદ્ધતિને Pubmed કહેવાય છે.
- **Retrieval (પુન:પ્રાપ્તિ)** : માહિતી પુન:પ્રાપ્તિ માટે મેડલાઈન મેડિકલ સબ્જેક્ટ હેડિંગ્સ (MeSH) ઉપયોગ કરે છે. MeSH ટર્મ પ્રમાણે Boolean Expression ઉપયોગ કરી મેડલાઈન શોધે સર્ચ એન્જિન ડિઝાઈન કર્યું હતું. આર્ટિકલના ટાઈટલ અને સારાંશમાં શબ્દો, લેખકનું નામ, પબ્લિકેશનની તારીખ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. બે આર્ટિકલના ટાઈટલ અને સારાંશના કન્ટેન્ટ શબ્દોની સરખામણી મેથેમેટિકલ સ્કોરિંગ પદ્ધતિના આધાર પર કોઈ એક સરખું આર્ટિકલ Pubmed અને Entrez દ્વારા શોધી શકાય છે. 2001માં 'Systemetic Review' MeSH Subject અને 1991 માં 'Randomized Controlled Trial' માટે 'Publication Type' ટર્મને મેડલાઈન દ્વારા ઉમેરવામાં આવી. સમગ્ર વૈશ્વિક સ્તરે જર્નલ ક્લબ અને બાયોમેડિકલ રીસર્ચ માટે મહત્વનાં સોર્સ પર મેડલાઈન કાર્ય કરે છે.
- **Inclusion of Journals** : મેડલાઈનમાં 5500 થી વધારે બાયોમેડિકલ જર્નલની ઇન્ડેક્સ છે. નવા જર્નલને ઓટોમેટિક કે ઝડપથી સમાવેશ કરવામાં આવતો નથી. જર્નલની ગુણવત્તા અને સાઈન્ટિફિક વિસ્તારનાં આધાર પર સાહિત્ય પસંદગી ટેકનિકલ રીવ્યુ કમિટી પેનલની સલાહ પર પસંદગી આધાર રહે છે. Pubmed સંલગ્ન Enterz માં બધા જર્નલનો સમાવેશ, પબ્લિશર અને નામનું ટૂંકાક્ષરી, માહિતી કન્ટેન, જર્નલ ડેટાબેઝ પર આધારિત રહે છે.

આમ, મેડલાર્સ એ પેશન્ટ અને ફેમેલી મેમ્બર માટે પ્રેક્ટિકલી એવિલેબલ અને થોડા કમ્પ્રેહેસિબલ ક્યુરેટિંગ સાથે મદદ પણ કરે છે. Pubmed દ્વારા મેડિકલ સાહિત્ય વાંચન અને ફી શોધ સુધી યુઝર Medline Plus દ્વારા પહોંચી શકે છે. Helath અને Medline મુદ્દા વિશેની જાણકારી ઉપયોગકર્તા મેળવી શકે છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.
ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(8) MEDLARS એટલે શું ? તેની વિગતવાર ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

17.8 DEVSIS : Development Science Information System

Devsis Study ટીમ દ્વારા Science નાં વિકાસ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિની પ્રાથમિક ડિઝાઈન (ગ્રાફ) છે કે જે IDRC, ILO, UNDP અને UNESCOનાં સહયોગથી 1975નાં મધ્યમાં GENEVA (જનીવા)માં કાર્યરત થયું. DEVSIS એ આર્થિક અને સામાજિક વિકાસને પણ આવરી લે છે. આ ઉપરાંત તે Science (વિજ્ઞાન)નાં મોટા ભાગને પણ કવર કરે છે. 1976નાં એક રિપોર્ટ અનુસાર International Development Research Centre અને Organisation for Economic Co-operation and Development સહભાગિતા (કોલોબ્રેશન) હતું. તેનું ‘DEVINDEX’ 1975માં પ્રથમ પ્રકાશન હતું. તેમાં જર્મની, નેધરલેન્ડ, સોવિયેટ યુનિયન, બાંગ્લાદેશ, ઈન્ડિયા, ઈન્ડોનેશિયા, મોરોકો, પાકિસ્તાન, શ્રીલંકા, તુનિસીયા સામેલ હતાં. પ્રાદેશિક ઓપરેશન IDRCનાં ટેકનિકલ અને ફાઈનાન્સિયલ સપોર્ટથી સફળ થયું હતું.

DEVSIS એ વૈશ્વિક વિકેન્દ્રિકરણ અને મશીન ઓરિએન્ટેડ માહિતી નેટવર્ક છે. પ્રાથમિક રીતે તે રાષ્ટ્રનાં વિકાસમાં પ્રોજેક્ટ સંચાલક, આયોજક અને વૈશ્વિક, સામાજિક, આર્થિક કાર્ય પ્રણાલીને વિકસિત કરી માહિતીનું પ્રદાન કરે છે. તે અન્ય ક્ષેત્રોની માહિતીને જનરેટ કરે છે. પરંતુ તે અભ્યાસ વિકસિત સાથે સંબંધિત હોય છે. ડેટા અને માહિતી અલગ-અલગ વિભાગોને આવરી લેવામાં આવે છે. ડેવસીસનાં માધ્યમથી ફક્ત વૈશ્વિક સ્તરે જ નહિ પરંતુ પ્રાદેશિક, સપ્રાદેશિક માહિતી પદ્ધતિના વિકાસ માટે અલગ-અલગ ભંડોળ એજન્સી દ્વારા ભંડોળ આપવામાં આવે છે.

CARISPLAN : Carabion Information System for Economic and Social Planning

ESCAP IDNAC : International Database for Information for Non Aligned Countries

PADIS : Pan African Documentation and Information System

મેન્યુઅલી પ્રક્રિયા Devindex Canadaની અને OECD મેકો થિસોરસના ઉપયોગથી ઈન્ડેક્સ વૈશ્વિક વિકાસમાં કેનેડિયન સાહિત્યની ભાગીદારી રહી હતી. ત્યારબાદ IDRC પ્રક્રિયામાં MINISIS આવ્યું. હવે DEVSIS કમ્પ્યુટરરાઈઝ પ્રક્રિયા બની છે. જેમાં UNISISTની ગાઈડલાઈનને અનુસરી મશીન રીડેબલ બિબ્લિયોગ્રાફિક ડિસ્ક્રિપ્શન અને વર્કશીટ ડીઝાઈન થઈ હતી. સાહિત્ય વિકાસને આવરી લેવા અસરકારક બ્રોડર ડેવીનડેક્સ પહેલી કમ્પ્યુટર પ્રક્રિયા અને 1977માં ઈન્ટરનેશનલ ડેવલોપમેન્ટ માટે જર્મન ફાઉન્ડેશનને અજમાવવામાં આવ્યું. UNISISTની ગાઈડલાઈનને અનુસરીને સિમ્પલ ઈન્ડેક્સિંગ ટુલનો વિકાસ અને MINISISમાં ડેટા પ્રક્રિયા ઉપયોગમાં આવતી સમસ્યાને હલ કરી એ આજના સમયનો મુખ્ય હેતુ છે. DEVSISનાં સ્ટાફ

સભ્યો OECD મેક્રો થિસોરસની બીજી આવૃત્તિની તૈયારીમાં સક્રિય રીતે કાર્યરત હતાં કે જે DEVSIS માટે ઈન્ફોર્મેશન ટુલની ઓળખ આપતાં હતાં.

1978માં UN- DIESA કે જે DEVSIS પદ્ધતિ રીતે કાર્યરત છે. તેના ડેટાબેઝ અને બેઝિક ટ્રેનીંગ આપવામાં પણ DEVSISનાં સ્ટાફ સભ્યોએ મદદ કરી હતી. આફ્રિકાની બે સિસ્ટમ RESADOC અને PADIS માં ટ્રેનીંગ અને ટેકનિકલ આસિસ્ટન્ટ તરીકે DEVSIS ટીમ ઓટાવા દ્વારા મદદરૂપ થઈ હતી.

1981 માં ભારત, બાંગ્લાદેશ, પાકિસ્તાન અને શ્રીલંકાનાં સહકારથી ઓટાવામાં DEVSIS WORKSHOP યોજાયો હતો. બાંગ્લાદેશ અને શ્રીલંકા દ્વારા રાષ્ટ્રીય DEVINDEXES વર્કશોપ યોજાયો હતો.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

(9) DEVSIS નું માળખું વર્ણવો.

.....

.....

.....

.....

.....

17.9 સારાંશ (Summary)

ઉપરોક્ત એકમમાં આપણે આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી પદ્ધતિઓ અને સેવાઓ વિશે ચર્ચા કરી જેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર માહિતી સેવા આપતી પદ્ધતિઓથી માહિતગાર થયા. NASSDOC, AGRIS એમાં પણ AGRIS-1 અને અગ્રીસ-2 ની માહિતી પ્રાપ્ત કરી સાથે-સાથે તેની સંપૂર્ણ કાર્યવિધિથી માહિતગાર થઈ શકાય છે. INSDOC તેમજ UNISIST નાં હેતુઓ અને તેના કાર્યો વિશે પણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત INIS, MEDLARS અને DEVSIS ની સેવાઓ વિશે વાત કરવામાં આવી છે. અને વિસ્તૃત વર્ણન કરવામાં આવેલ છે.

17.10 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તર (Answers of Self-Check Exercises)

- (1) NAASDOC ની શરૂઆત Social Science Documentation Centrenનાં નામથી પ્રચલિત હતું. ભારતીય સામાજિક વિજ્ઞાન સંશોધન પરીષદ (ICSSR) એક સ્વાયત્ત સંસ્થા છે, જેની સ્થાપના 1969 માં ભારત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવી હતી. તેનું મુખ્ય લક્ષ્ય (ધ્યેય) તેમજ કાર્ય સામાજિક વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં સંશોધનનાં કાર્ય પ્રવિધિને પુરસ્કૃત તેમજ પ્રોત્સાહન કરવાનું હતું. સામાજિક વિજ્ઞાનનાં માહિતી પ્રચાર પ્રસાર માટે પ્રલેખન કાર્ય તેમજ સેવા ઉપયોગ થતો. જે NASSDOC નાં માધ્યમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરી શકાય.
- **NASSDOCનાં કાર્યો :** નાસડોક દ્વારા સંદર્ભ તેમજ માહિતી સેવા માટે સંદર્ભ સામગ્રીઓનો સંગ્રહ તેમજ વિકાસ કરવામાં આવે છે. ભારતીય વિશ્વ વિદ્યાલય દ્વારા જે વિષયો પર શોધ નિબંધો સ્વીકારાય છે. તે શોધ નિબંધનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. આમાં એવા શોધ નિબંધનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે જે ભારતીય પ્રકરણ સાથે સંબંધ ધરાવતાં હોય. આ પ્રકારે ભારતનું તેમજ અન્ય દેશોનું અપ્રકાશિત શોધ નિબંધોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.

- ભારતીય સામાજિક વિજ્ઞાન સંશોધન પરિષદ દ્વારા અથવા આ પરિષદ સહાયકતા પ્રાપ્ત કરતી હોય તેવી સામાજિક વિજ્ઞાનની બીજી સંશોધન સંસ્થા દ્વારા પૂર્ણ કરેલ યોજના-પરિયોજનાનાં સંશોધન પ્રલેખોનો પણ સંગ્રહ નાસડોક દ્વારા કરવામાં આવે છે. સામાજિક વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની સંશોધન ઉપયોગી શોધ પત્રિકા કે સામયિકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે.
- સંશોધન માહિતી શ્રેણીનાં કાર્યક્રમ અંતર્ગત અનેક પ્રલેખોને પ્રકાશિત કરી સામાજિક વિજ્ઞાન ક્ષેત્રની સામગ્રી પર વાહુગમયાત્મક નિયંત્રણ રાખવાનો સક્રિય પ્રયાસ કરવો નાસડોકનો એક આવશ્યક કાર્યક્રમ છે.
- શોધકાર તેમજ અન્ય માહિતી ઈચ્છુક વ્યક્તિ માટે તેનાં વિષય સંબંધિત પ્રલેખોની પૂર્તિ કરાવવી અને તેનું આયોજન કરવું.
- આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રલેખન એજન્સીને સામાજિક વિજ્ઞાનનાં વિવિધ વિષયને સંબંધિત ભારતીય પ્રકાશનોની વાહુગમયાત્મક માહિતી આપવી. જેથી સામાજિક વિજ્ઞાનનાં સાર્વભૌમિક વાહુગમયાત્મક નિયંત્રણમાં સુવિધા પ્રાપ્ત થઈ શકે. આ હેતુસર નાસડોક International Documentation - Paris ને જરૂરી માહિતી સામગ્રી પ્રદાન કરે છે, જેથી આંતરરાષ્ટ્રીય વાહુગમયસૂચિનું સંકલન કરી શકાય. નાસડોક મેટ્રિડ તથા પેરિસથી પ્રકાશિત વાહુગમયસૂચિઓ માટે જરૂરી સામગ્રી એકત્રિત કરે છે.
- શોધકર્તાને પોતાના શોધ પ્રકરણ સંબંધિત સામગ્રીઓનો સંગ્રહ તેમજ તેનાં અધ્યયન માટે અન્ય ગ્રંથાલયોનાં ઉપયોગ કરવાનાં હેતુસર આર્થિક સહાય પણ કરે છે.
- સામાજિક વિજ્ઞાન સંસ્થાઓનાં પ્રલેખન તેમજ માહિતી કેન્દ્રોની સ્થાપનામાં સંબંધિત સલાહ, તેમજ માર્ગદર્શન આપે છે.
- નિરંતર શિક્ષણ કાર્યક્રમ અંતર્ગત સમયાંતર વ્યાવસાયિક પ્રશિક્ષણ પાઠ્યક્રમનું આયોજન કરે છે. જેના દ્વારા નવીન પદ્ધતિઓથી પરિચય થઈ શકે.
- નાસડોક દ્વારા કાર્યરત ગ્રંથાલયમાં ત્રણ રાષ્ટ્રીય રજા સિવાય દરરોજ 10 કલાક કાર્યરત રહે છે. નાસડોક ગ્રંથાલયમાં અપ્રકાશિત શોધ-નિબંધ, શોધ પ્રલેખ વગેરે સમાવિષ્ટ હોય છે.
- **NASSDOC દ્વારા પ્રકાશિત સાહિત્ય :**
Acquisition Update. (Monthly)
Apiness News Letter (Quartrly)
Nassdoc Dockets (Monthly)
Social Science Research Index
Bibliographic Reprints etc.
- (2) એગ્રિસની સ્થાપના સંયુક્ત રાષ્ટ્ર સંઘનાં નેજા હેઠળ ખાદ્ય અને કૃષિ સંગઠન [FAO] Food and Agriculture Organization of The United Nations. દ્વારા કૃષિ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીને સંબંધિત માહિતીના પ્રચાર-પ્રસાર અને આદાન-પ્રદાનને વધુ ગતિ મળી રહે તે ઉદ્દેશથી કરવામાં આવી છે. કૃષિ માહિતીની જાળવણી અને યોગ્ય સંચાલન માટે રાષ્ટ્રીય માહિતી કેન્દ્રો વિકસાવવા આ પદ્ધતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેલો છે.
એગ્રિસ (આંતરરાષ્ટ્રીય કૃષિ વિજ્ઞાન અને માહિતી ટેકનોલોજી)નાં મુખ્ય લક્ષણો આ પ્રમાણે છે.
- આ એક આંતરરાષ્ટ્રીય સહકારી સંસ્થા છે. જે વિભિન્ન રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને સંગઠનોનો સ્વૈચ્છાએ સહયોગ અને યોગદાન પર આધારિત છે. આ કમ્પ્યુટરાઈઝડ માહિતીની પ્રાપ્તિ, સંગ્રહ તેમજ પુનઃપ્રાપ્તિ કરી શકે છે.

- આ સંસ્થા દ્વારા સંકલિત કરેલ માહિતીની પસંદગી અને સંગ્રહ સ્થાનિક સ્તર પર રાષ્ટ્રીય/પ્રાદેશિક માહિતી કેન્દ્ર દ્વારા આવે છે. આ પ્રકારે આ સંસ્થા ઉચ્ચ વિકેન્દ્રિકરણનાં સિદ્ધાંત પર કાર્ય કરે છે.
- એગ્રિસ દ્વારા માસિક Indexing (અનુક્રમણિકરણ) પત્રિકાનું પ્રકાશન થાય છે. જેમાં વિષય અનુક્રમણિકરણનાં હેતુ પૂર્તિ માટે શબ્દકોશનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- એગ્રિસ એ એક ઉદ્દેશલક્ષી સંસ્થા છે. આ સંસ્થામાં માહિતીની જાળવણી અને ગોઠવણીનાં હેતુ માટે માહિતી વિજ્ઞાનની આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ સંસ્થા દ્વારા વિભિન્ન માહિતી આપવામાં આવે છે. જેવી કે સામયિક સેવા, પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર સેવા, તેમજ ભવિષ્યની જરૂરિયાતની માહિતી શોધ સેવા પણ આપવામાં આવે છે.
- આ તમામ માહિતીને મશીન (ઉપકરણ) દ્વારા વાંચન યોગ્ય બનાવી મેગનેટિક ટેપમાં પણ ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે છે.
- આ સંસ્થામાં માહિતી સંગ્રહ માટે એગ્રિસ દ્વારા યોગ્ય ફોર્મેટ તેમજ નિયમોનો વિકાસ કર્યો છે. જેને અનુસરવાથી વિભિન્ન માહિતી કેન્દ્રો દ્વારા મોકલાયેલ માહિતીમાં એકરૂપતા લાવી શકાય.
- એગ્રિસ સહયોગી દેશ અને સંસ્થાઓમાં કાર્યક્રમ પ્રલેખનકર્તાઓ, માહિતી વૈજ્ઞાનિકો, ગ્રંથપાલો વગેરે માટે સમયાંતરે પ્રશિક્ષણનો કાર્યક્રમ આયોજીત કરે છે.

(3) **AGRIS – 1** : એગ્રિસ સ્તર-1 6 (છ) વર્ષોનાં વિચાર, વિમર્શ, આયોજન અને મૂલ્યાંકન બાદ જાન્યુઆરી 1975માં પૂર્ણ સ્વરૂપમાં કાર્યશીલ થયું. ખાદ્ય અને કૃષિ સંગઠન, વિભિન્ન સરકારો અને સંસ્થાઓના પરસ્પર સહયોગથી સ્થાપિત આ આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાનાં અંતર્ગત કૃષિવિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનાં ગ્રંથસૂચિ, પ્રલેખસૂચી માહિતીનાં એક વિસ્તૃત અને વ્યાપક સૂચી નિર્માણ કરવામાં આવે છે. આ હેતુ વિભિન્ન રાષ્ટ્ર અને ક્ષેત્રમાં પ્રકાશિત થતું સમૃદ્ધ પાઠ્યસામગ્રી, રાષ્ટ્રીય કે પ્રાદેશિક માહિતી કેન્દ્રો દ્વારા એકત્રિત અને પસંદ કરી શ્રેણીમાં સૂચિકરણ અને વર્ગીકરણ કરવામાં આવે છે. જો કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રલેખ કે દસ્તાવેજનું વર્ણન અન્ય કોઈ ભાષામાં હોય તો તેનો અંગ્રેજી ભાષામાં અનુવાદ થાય છે. તેમજ આ માહિતીનો સંગ્રહ મેગનેટિક ટેપ, છીદ્રિત પત્રક ટેપ, ઓપ્ટિકલ કેરેક્ટર અથવા ડિસ્કનાં સ્વરૂપમાં આપી શકાય છે.

AGRIS 1 હેઠળ નીચે મુજબની સેવાઓ અપાય છે.

- **AGRINDEX** : આ એક દર મહિને અનુક્રમણિકા પત્રિકા પ્રકાશિત થાય છે. જેનાં પ્રત્યેક અંકમાં 50 ભાષાઓના 7000 થી વધુ શબ્દો સામયિકો અને અન્ય પ્રકાશનોમાંથી પસંદ કરેલ લગભગ 11000 સંદર્ભનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. પહેલા 17 મુખ્ય વિષય વર્ગીકૃત કરાય છે. દરેક વિષયનાં શીર્ષક હેઠળ ભૌગોલિક વિસ્તાર મુજબ ગોઠવણી આંકડાકીય આધાર પર થાય છે.
- **AGRIS on Magnetic Tap** : એગ્રિસ આધાર સામગ્રીને યાંત્રિકીકરણ દ્વારા Magnetic Tap નાં રૂપમાં પણ મેળવી શકાય છે. આ Magnetic Tape માં સમાવિષ્ટ માહિતી આંતરરાષ્ટ્રીય ધારા-ધોરણ અનુસાર હોય છે. કમ્પ્યુટર દ્વારા આ માહિતીને ક્રિયાન્વિત કરવામાં આવે છે.
- **AGRIS Online Services** : AGRIS આધાર સામગ્રી હવે દૂરસ્થ સ્થાન પરથી શોધી શકાય છે અને તેની સેવાઓ મેળવી શકાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય દૂરસંચાર માધ્યમનાં સંશોધન જેવા કે ટેલેક્સ, ટેલિફોન અને Packet Switchings ની મદદથી નવી માહિતી અથવા પૂર્વગામી માહિતી મેળવી શકાય છે.

- IAEA International Atomic Energy Agency (આંતરરાષ્ટ્રીય પરમાણુ ઊર્જા એજન્સી)
- DIALOG.
- **AGRIS ON CD-ROM** : આ સેવામાં માહિતીનો વિશાળ ભંડારનાં સંગ્રહ CD-ROMમાં કરવામાં આવે છે. જેમાં 55 થી 60 કરોડ શબ્દ, સંજ્ઞાનો સંગ્રહ કરી શકે છે.
- **AGRIS-2** : જ્યારે નિષ્ણાતોની પેનલ દ્વારા કૃષિનાં વિકાસ માટે કૃષિ માહિતી કેન્દ્રની સ્થાપના કરવાનું સૂચન થયું ત્યારે તે સમયે બે સ્તર પર કાર્ય કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી. જેથી વિવિધ પ્રકારનાં ઉપયોગકર્તાની માહિતીની જરૂરિયાત દરેક સ્તર દ્વારા મળી શકે. જેમાં સ્તર-1 દ્વારા ઝડપી સામાયિક અભિજ્ઞતા સેવા (Current Awareness Service) અને સ્તર-2 દ્વારા વિશિષ્ટ માહિતી સેવાઓ, માહિતી કેન્દ્ર, વિશ્લેષણ કેન્દ્ર અને આધાર સામગ્રી ફાઈલોની સંકલિત પદ્ધતિ જેમાં પ્રત્યેક કેન્દ્ર જવાબદાર છે.

તેમના કાર્યક્ષેત્ર સંબંધિત બધી ઉપયોગી પાઠનસામગ્રીને પસંદ કરી સંગ્રહ દ્વારા આધાર સામગ્રીનો વિકાસ થાય છે અને આ આધાર સામગ્રીમાં સમાવિષ્ટ પ્રત્યેક લેખ કે પ્રલેખનો ઊંડાણપૂર્વક અભ્યાસ કરી અનુક્રમણિકરણ કે સારકરણ સેવા આપી શકાય છે એગ્રિસ સ્તર-2 ની ગતિવિધિઓને શરૂ કરવા માટે આરોગ્ય, પશુ, વિજ્ઞાન, વનવિજ્ઞાન, ઉષ્ણકટબંધિય કૃષિ વગેરે વિષયોને પસંદ કરવામાં આવ્યા. કૃષિ સંસ્થાનાં કાર્યક્ષેત્રની બહારના તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો દ્વારા કરવામાં આવેલા પ્રયાસોના પરિણામે વિશિષ્ટ માહિતી કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. ખૂબ જ સૂક્ષ્મ વિષયો જેવાં કે ઘઉં, ચોખાનાં પાક અને તેની સિંચાઈ વગેરે જેવા ચોક્કસ પાસાંઓની માહિતી પૂરી પાડવા જેવી માહિતીની જોગવાઈ એગ્રિસની સ્તર-2 માં કરવામાં આવી છે. આ કેન્દ્રો માટે આંતરરાષ્ટ્રીય વિકાસ સંશોધન કેન્દ્ર, કેનેડા અને આંતર કૃષિ સંશોધન કન્સલ્ટન્ટ્સી જૂથો, અમેરિકાના સહકારી પ્રયોજનથી રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંશોધન સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવી. જ્યાં તે વિષય આધારિત બાબતો પર સંશોધન કાર્ય ચાલી રહ્યું છે. આ સંશોધન કેન્દ્રોને સંશોધન સુવિધાઓ, માહિતી સંશોધન, નિષ્ણાતો તેમજ માહિતી વ્યાવસાયિકોના અનુભવથી મહદ્અંશે લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. અર્ધશુષ્ક ઉષ્ણકટબંધિય પાક માહિતી કેન્દ્રો ભારતનાં વિશિષ્ટ માહિતી કેન્દ્રનાં ઉદારહણ છે. ઘણા વર્ષોથી સફળતાપૂર્વક કાર્ય કરે છે અને ખાસ કરીને વિકાસશીલ દેશોમાં માહિતીની આવશ્યક પૂરી પાડે છે.

વિષય ક્ષેત્ર અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે પોતાના કાર્ય ક્ષેત્ર સંબંધિત માહિતી વ્યાપક પ્રમાણમાં એકત્રિત કરવામાં સફળતા મેળવી છે.

- (4) ભારતીય રાષ્ટ્રીય વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન કેન્દ્ર વૈજ્ઞાનિક પ્રલેખન સેવાનાં ક્ષેત્રમાં પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિક સંસ્થા છે. જેની સ્થાપના યુનેસ્કોની સહાયતા દ્વારા કરવામાં આવી હતી. ઈન્સડોક વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદનાં માહિતી વિજ્ઞાન સમૂહમાં દિલ્હીનાં પ્રસાસન હેઠળ હતું. પરંતુ 1963 માં ઈન્સડોક એક સ્વતંત્ર સંસ્થા બની. તેનાથી તેના કાર્યક્ષેત્રનો વિસ્તાર થયો છે. તે અંતર્ગત કમ્પ્યુટર પર આધારિત માહિતી ક્રિયા, રાષ્ટ્રીય વિજ્ઞાન ગ્રંથાલયનું જોડાણ, માહિતી વિજ્ઞાનમાં યોગ્ય સમય માટે પ્રશિક્ષણનાં કાર્યક્રમોને સંમેલિત કરવામાં આવ્યા. તેના ત્રણ ક્ષેત્રિય કેન્દ્ર : બેંગલોર, કોલકતા અને મદ્રાસમાં સ્થાપવામાં આવ્યા, જેનું કાર્ય જે તે ક્ષેત્રને માહિતી અને સંશોધનનું સર્વેક્ષણ તેમજ ઉપયોગ કરવાની સાથે તે ક્ષેત્રની માહિતીની જરૂરિયાત પૂર્ણ કરવી.

➤ **INSDOC નાં હેતુઓ :**

1. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રે ઉપયોગી માહિતી સ્ત્રોતોને એકત્રિત કરીને વિકસિત અને સમૃદ્ધ કરવી. જેથી સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય પ્રલેખ સંશાધનને પરિપૂર્ણ તેમજ સમૃદ્ધ બનાવી શકાય છે.

2. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં બધા પ્રકારને અનુરૂપ, ઉપયોગી તથા સંભવિત માહિતી સેવાઓનું આયોજન કરાવવું.
3. રાષ્ટ્રની વૈજ્ઞાનિક કૃતિઓની આવેદનો એક રાષ્ટ્રીય સંગ્રહ પ્રસ્થાપિત કરવો તેમજ એક માધ્યમ શ્રેણીનાં રૂપમાં આ માહિતીને દેશમાં તેમજ અન્ય દેશોમાં ઉપલબ્ધ કરાવવી.
4. માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ સેવાઓના ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ સ્તરનાં કાર્યોમાં પ્રાપ્તિ તેમજ અવરોધ માટે પ્રશિક્ષિત માનવશક્તિને વિકસીત કરવી.
5. દેશમાં માહિતી નેટવર્ક તથા સેવાઓની ક્ષમતા તથા ઉત્પાદનશીલતાને વધારવા માટે ઉપયોગી પ્રૌદ્યોગિકી પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધીઓને વિકસિત બનાવવી.
6. માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકીના ક્ષેત્રમાં ઉન્નતિ તેમજ પ્રગતિમાં યોગદાન આપવું તેમજ સંશોધન તથા અન્ય ક્રિયા-પ્રક્રિયાઓના માધ્યમ દ્વારા પ્રલેખન અને ગ્રંથાલય વિજ્ઞાનને પણ વિકસિત કરવા.
7. વૈજ્ઞાનિક વિષયોની આંતરરાષ્ટ્રીય માહિતી વિનિમયમાં સફળતાપૂર્વક તેમજ પ્રભાવશાળી પદ્ધતિથી સહભાગી બની સહકાર આપવો.

(5) INSDOC નાં કાર્યો : INSDOC નીચે દર્શાવેલ પ્રકારોથી કાર્યો કરે છે. જે વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં સંશોધન અને વિકાસનાં કાર્યોમાં મદદરૂપ બને છે.

➤ **માહિતી સેવા :** ઈન્સડોક એ એક સેવા સંસ્થા છે. વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં ઉપયોગકર્તાનાં વિભિન્ન ક્ષેત્રો દ્વારા કરવામાં આવેલ અનુરોધના પરિણામ સ્વરૂપ શરૂઆતથી જ આ અનેક પ્રકારની પ્રલેખન તેમજ માહિતી સેવાઓને ઉપલબ્ધ કરાવે છે. ઈન્સડોક શોધ સંસ્થાઓ તેમજ સંગઠનો, વિશ્વ વિદ્યાલયો, ઔદ્યોગિક સંગઠનો, શાસકીય વિભાગો તથા વૈજ્ઞાનિકોને વ્યક્તિગતરૂપથી વ્યાપક તેમજ વિસ્તૃત પ્રલેખન અને માહિતી સેવાઓ પ્રાપ્ત કરાવે છે. વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકની માહિતીના બધા પ્રકારના ઉપયોગકર્તાને તેની સેવા ઉપલબ્ધ છે. સેવા વિશેષ અનુરોધ તેમજ માંગ પર આપવામાં આવે છે અને નક્કી થયેલ ફી ચુકવણી પછી તે આપવામાં આવે છે.

ક્ષેત્રીય કેન્દ્રો પર પ્રલેખોની પૂર્તિ તથા રીપ્રોગ્રાફિક (ઝેરોક્ષ) સેવાની સુવિદ્યા ઉપલબ્ધ રહે છે. વાઙ્ગમયસૂચિના સંકલનની સેવા સીમિત રૂપથી આપવામાં આવે છે. મદ્રાસનું ક્ષેત્રીય કેન્દ્ર સી. એ. સર્ચ ડેટાબેઝ (C. A. Search Database) ની પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર સેવા (S.D.I.) આયોજીત કરે છે. બેંગલોરનું ક્ષેત્રીય કેન્દ્ર મુદ્રણ અને દિલ્હી કાર્યાલયથી પ્રલેખોની પૂર્તિ વાઙ્ગમયસૂચિનું સંકલન, અનુવાદ સેવા, ઝેરોક્ષ સેવા તેમજ મુદ્રણ કાર્યનું આયોજન કરવામાં આવે છે.

➤ **માહિતી પ્રસાર સેવા :** માહિતી પ્રસાર સેવાના રૂપમાં ઈન્સડોક દ્વિતીયક સ્ત્રોત સામયિકોનું પ્રકાશન કરે છે. આ રીતે ઘણા આખ્યાનું (Tital) પ્રકાશન કરે છે. જેમાંથી થોડા નિ:શુલ્ક વિતરણ કરાય છે. દા.ત. “Annals of Library Science and Documentation”. સામયિકના રૂપમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. તેનું પ્રકાશન ગ્રંથાલય વિજ્ઞાન તેમજ પ્રલેખનની મૌલિક માહિતી આપવાના હેતુસર કરવામાં આવે છે. માહિતી પ્રસારની દૃષ્ટિએ ઈન્સડોકના આ પ્રકાશનો મહત્વપૂર્ણ છે. જેવા કે, “Indian Science Abstracts” : જેમાં ભારતીય શોધ પત્રિકાઓ, સંમેલનોની કાર્યવાહી, શોધ નિબંધ, પેટન્ટ તેમજ માનંકોમાં પ્રકાશિત વૈજ્ઞાનિક સાહિત્યની સારાંશીકરણ સેવા પત્રિકા છે. કમ્પ્યૂટરના માધ્યમથી માસિક તેમજ વાર્ષિક અનુલેખ અને મુખ્ય પદોની અનુક્રમણિકા તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત રશિયન સાઈન્ટિફિક અને ટેકનિકલ પબ્લિકેશન, રશિયન સાયન્સ ડાઈજેસ્ટ સર્વિસ, અનુવાદોની (ભાષાંતરોની) રાષ્ટ્રીય અનુક્રમણિકા દ્વારા માહિતી પ્રસાર સેવા કાર્ય કરે છે.

- **માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિ :** માહિતી પુનઃપ્રાપ્તિનો હેતુ અનેક પ્રકારના ઉપકરણો તેમજ સેવાઓના આયોજન માટે છે. જે ક્રિયા-પ્રક્રિયા માટે માહિતી પુનઃપ્રાપ્તિ માટે ઈન્સડોક આયોજન કરે છે અને જે ઉપકરણો તૈયાર કરવામાં આવે છે તે આ પ્રમાણે છે.
 - (1) પસંદગીયુક્ત માહિતી પ્રસાર (S.D.I.) સેવા માટે વાડ્ગમયાત્મક ડેટાબેઝ, સી.એ. સર્ચ, ઈન્સપેક તેમજ કમ્પેનડેક્સને ઈન્સડોક નિયમિતપણે વ્યવસ્થા માટે મંગાવે છે.
 - (2) સંઘ પ્રસૂચી પ્રક્રિયાકરણ (Union Catalogue Processing) નેશનલ યુનિયન કેટલોગ અને સાયન્ટીફિક સીરીયલને તૈયાર કરવાનો પ્રયાસ ઈન્સડોક દ્વારા થયો છે. જેનું પ્રકાશન થઈ ચુક્યું છે.
 - (3) ઈન્ડિયન સાયન્સ એબ્સ્ટ્રેક્સ તથા નેશનલ ઈન્ડેક્સ ઓફ ટ્રાન્સલેશનની અનુક્રમણિકાઓને પણ ઈન્સડોક માહિતી પ્રાપ્તિની દૃષ્ટિથી તૈયાર કરી પ્રકાશિત કરે છે.
 - (4) વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદની પ્રયોગશાળાઓ દ્વારા પ્રાપ્ત સામયિક શોધ પત્રિકા પ્રસ્તુત કરે છે, જેનો ઉદ્દેશ્ય કેન્દ્રીયકૃત પત્રિકાને પરિગ્રહણ કરવાનો છે અને બિનજરૂરી પુનરાવર્તનથી બચવું. આમાં દરેક પ્રકારની પત્રિકાની જાણકારી એક જગ્યાએથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. INSDOC દ્વારા માનવસંશોધન નિર્દેશિકા માહિતીને તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેમજ વૈજ્ઞાનિક શોધ સંસ્થાઓની નિર્દેશિકા પણ તૈયાર થાય છે.

આમ, અનેક પ્રકારની માહિતીની પ્રાપ્તિની સેવાઓનાં આયોજન કરવા માટે ઈન્સડોક ઘણા પ્રકારના અભિગમ ઉપકરણો તેમજ સાધનોનું નિર્માણ કર્યું છે. જે વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓ, વૈજ્ઞાનિક શોધ પત્રિકાઓ, વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની માહિતી સેવાઓ તથા અન્ય સુવિદ્યાઓ, ચાલી રહેલ સંશોધન કાર્ય તેમજ યોજનાઓ વગેરેની માહિતી રજૂ કરે છે, જે સ્ત્રોત તેમજ ઉપકરણ આ પ્રમાણે છે.

1. નેશનલ યુનિયન કેટલોગ ઓફ સાઈન્ટિફિક સીરીયલ ઈન ઈન્ડિયા.
2. ભારતીય વૈજ્ઞાનિક શોધ સંસ્થાઓની નિર્દેશિકા.
3. સામયિક સંશોધન પરિયોજનાઓની નિર્દેશિકા.
4. ભારતીય વૈજ્ઞાનિક પત્રિકાઓની નિર્દેશિકા.
5. પુસ્કારોની નિર્દેશિકા.

- **માહિતી સંશોધનનો વિકાસ :** મૌલિક તેમજ પ્રતિભાવ વૈજ્ઞાનિક સામગ્રીઓની સુવિધા પ્રદાન કરવાના હેતુસર રાષ્ટ્રીય વિજ્ઞાન ગ્રંથાલયની સ્થાપના ઈન્સડોક હેઠળ કરવામાં આવી. આ ગ્રંથાલયનું મુખ્ય ધ્યેય પુસ્તકો, બીજું સાહિત્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત કરવું તથા પ્રતિલીપી (ઝેરોક્ષ) સેવાનું આયોજન કરવું. નિયમિતરૂપથી સામગ્રીઓનો ઉપયોગ, આદાન-પ્રદાન તેમજ સંદર્ભ સેવા માટે આ ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. માહિતી વિજ્ઞાન, માહિતી વિજ્ઞાનનું પ્રશિક્ષણ તેમજ પાઠ્યક્રમ અને તેને સંબંધિત સામગ્રીઓની કૃતિઓનું સંકલન આ ગ્રંથાલયમાં કરવામાં આવે છે. સોવિયત વિજ્ઞાન માહિતી પરિયોજના અંતર્ગત પ્રાપ્ત સામગ્રીઓનું આ ગ્રંથાલયમાં એક સંકલનનાં રૂપમાં સંગ્રહિત કરવામાં આવે છે. સોવિયત વિજ્ઞાન માહિતી પરિયોજના અંતર્ગત સોવિયત સંઘની વિશાળ માહિતી સેવા કેન્દ્ર વિનીતી (VINITI), માસ્કોની સોવિયત સંઘની વિજ્ઞાન તેમજ પ્રૌદ્યોગિકને સંબંધિત પુસ્તક તેમજ પત્રિકા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ ઉપરાંત અનુવાદ બેન્ક દ્વારા જે કૃતિઓનું અનુવાદ ઈન્સડોક કરે છે. અને જેને અન્ય સંશોધન તેમજ વિકાસ સંગઠનો દ્વારા સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેની નકલોને માઈક્રો ફિલ્મ તેમજ હાર્ડ કોપીના રૂપમાં પ્રસ્તુત કરી સંગ્રહિત કરવામાં આવે છે. માંગ પ્રમાણે આ બેન્કમાંથી પ્રાપ્ત નકલોને ઉપયોગ કરવાને પ્રાપ્ત કરાવવામાં આવે છે.

માહિતી વિજ્ઞાન તેમજ માહિતીના ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગી તેમજ યોગ્ય કર્મચારીઓ ઉપલબ્ધ કરવાના હેતુસર ઈન્સડોક માહિતી વિજ્ઞાનનું પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમ ચલાવી રહ્યું છે. આ એક પ્રકારની સારી પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થા છે. આ પ્રશિક્ષણ પૂર્ણ કર્યા બાદ ‘એશોશીયેટશિપ ઈન ઈન્ફોર્મેશન સાયન્સ’ ની ડિગ્રી પ્રાપ્ત કરાવાય છે.

માહિતીને આજે રાષ્ટ્રના વિકાસ માટે શક્તિ, સામગ્રી તેમજ સશક્ત સાધન માનવામાં આવે છે. તેથી માહિતીનાં ઉપયોગ માટે ઈન્સડોક અનેક સક્રિય પ્રયાસ કરી રહી છે. જેના દ્વારા માહિતી સેવાઓ તેમજ તેના ઉપયોગ કરવાની પ્રક્રિયા અને જરૂરિયાતને પ્રોત્સાહિત કરાય છે. આ કાર્ય માટે પ્રશિક્ષણ વિભાગમાં ઉપયોગકર્તા પ્રશિક્ષણ અને શિક્ષણ સમૂહની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. તેના માટે ઘણા ઉપકરણો પણ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે.

- **ક્ષેત્રિય કેન્દ્રો :** ઈન્સડોકની સેવાઓથી ઉપયોગકર્તા લાભાન્વિત થાય એ હેતુથી તેના ત્રણ ક્ષેત્રિય કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવામાં આવી. પ્રલેખોની નકલોની પૂર્તિ માટે ક્ષેત્રિય કેન્દ્રો કાર્ય કરે છે. બેંગલોરમાં 1934માં ભારતીય વિજ્ઞાન સંસ્થા (IIS)નાં પરીષરમાં સ્થાપવામાં આવ્યું. 1978માં કલકત્તામાં ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ કેમિકલ બાયોલોજીનાં પરિષદમાં સ્થાપવામાં આવ્યું અને 1979માં મદ્રાસમાં વૈજ્ઞાનિક તેમજ ઔદ્યોગિક સંશોધન પરિષદમાં સ્થપાયું. આ બધા ક્ષેત્રોમાં સ્થપાયેલ કેન્દ્રો અલગ-અલગ સેવાઓ આપી રહ્યા છે.

આ ઉપરાંત INSDOC દ્વારા માહિતી પ્રણાલી તેમજ સેવાઓની વ્યવસ્થા તથા આયોજનમાં અન્ય સંસ્થાઓને જરૂરી સલાહ પણ આપવામાં આવે છે. ઈન્સડોકના વિશેષજ્ઞો તેમજ અધિકારી અનેક પરામર્શદાયી તેમજ વિશેષજ્ઞ સમિતિ સાથે જોડાયેલ હોય છે. ‘ઈન્સડોકનું પ્રતિનિધિત્વ અનેક આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ અને સંગઠનોમાં પણ છે. તેનો સંબંધ ઈન્ટરનેશનલ ફેડરેશન ઓફ ડોક્યુમેન્ટેશન (FID) સાથે પણ છે. તે FID/CAOનું સદસ્ય પણ છે. યુનેસ્કોની General Information Programmeમાં ઈન્સડોકની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. ASTINFO પરિયોજનામાં ઈન્સડોક ઉપયોગકર્તા માટે પ્રશિક્ષણ ટેપ/સ્લાઈડ તૈયાર કરે છે. માહિતી વિજ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં ઈન્સડોક અનેક સંશોધન તેમજ ગહન અધ્યયનોને પૂર્ણ કરે છે. વૈજ્ઞાનિક તેમજ પ્રૌદ્યોગિક માહિતી અને પ્રલેખન સેવાના ક્ષેત્રમાં ઈન્સડોક વસ્તુતઃ એક પ્રમુખ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા છે. જેનું મહત્ત્વ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર પણ છે.

- (6) યુનિસિસ્ટ પણ યુનેસ્કોના અનેક કાર્યક્રમોમાંનો એક છે. માહિતીની સહભાગિતાની પ્રવૃત્તિઓનો વિકાસ તેમજ સમન્વય કરવા તેમજ સ્વૈચ્છ્યાએ સહયોગ અને સહાયતાનાં આધાર પર વિશ્વસ્તરે માહિતી પ્રણાલી અને સેવાની સ્થાપના કરવાના હેતુસર બધી પ્રકારે પ્રયાસ કરવોએ યુનિસિસ્ટનું મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. જે આધાર પર યુનિસિસ્ટની સ્થાપના કરવામાં આવી તે આ પ્રકારે છે.
 1. વિશ્વનાં વૈજ્ઞાનિકોમાં કોઈ અવરોધ વગર પ્રકાશિત વૈજ્ઞાનિક માહિતી તેમજ આધાર સામગ્રીઓનાં પ્રત્યાયનને સંપૂર્ણ કરવું.
 2. વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકનાં ક્ષેત્ર તેમજ અનેક પ્રમુખ વિષયોની વિવિધતામાં ગહનતા અને સમરૂપતા સ્થાપિત કરવી અને એકરૂપતાને પ્રોત્સાહિત કરવી.
 3. માહિતી પ્રણાલીમાં પારસ્પરિક રૂપથી સહયોગાત્મક સંબંધ તથા પ્રકાશિત માહિતીમાં વિનિયમ તેમજ પારસ્પરિક આદાન-પ્રદાનને સુવિધાજનક બનાવવાની દ્રષ્ટિથી માનાકોનો સહયોગાત્મક વિકાસ અને રક્ષણ કરવું.
 4. માહિતી તેમજ માહિતી પ્રણાલીઓનો ઉપયોગ અને વિકાસમાં વર્તમાન તેમજ ભાવિ વૈજ્ઞાનિકોના વધારેમાં વધારે સહયોગ તેમજ સહભાગી થવા માટે પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવું.

5. વિશ્વમાં વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં પ્રવાહ, પ્રસાર તથા વિનિમયમાં પ્રસાસનિક અવરોધ અને બાધાઓને ઓછી કરવી અને જે દેશોમાં વર્તમાન તેમજ ભાવિ વિજ્ઞાનની માહિતી સેવાની જરૂરિયાત હોય છે. તેને તેવી સહાયતા પ્રાપ્ત કરાવવી.

યુનિસિસ્ટ વૈજ્ઞાનિક માહિતીનાં પ્રત્યાયનમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સહયોગની પ્રવૃત્તિઓને સ્થાયી બનાવવા તથા તેમાં સમન્વય સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. સંશોધનોની સહભાગિતા તથા સેવાઓને ઉપયોગ કરવાના હેતુસર નવીન વિકાસ તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધને વ્યવસ્થિત કરી ચાલી રહેલ ક્રિયા-પ્રક્રિયામાં એકસ્વ સ્થાપિત કરવું તેમજ એક પ્રભાવશાળી આંતરરાષ્ટ્રીય મંચનાં રૂપમાં કાર્ય કરવું, પણ આ કાર્યક્રમનું એક અંગ છે. યુનિસિસ્ટનું ક્ષેત્ર મૂળ તો મૌલિક વિજ્ઞાનો તેમજ વ્યાવહારિક વિજ્ઞાનો સુધી સીમિત છે. છતાં પણ ક્રમશઃ માનવીય તેમજ સામાજિક વિજ્ઞાનો સુધી વિસ્તૃત કરવાનું કાર્ય કરી રહી છે.

➤ **યુનિસિસ્ટની કાર્યો :**

1. યાંત્રિકીકરણ કરેલ વાહ્યમયાત્મક સામગ્રીઓનું ગ્રંથાત્મક વિવરણનું માનાંકીકરણ કરવું, જેના માટે UNISIST તથા ICSU-AB એ એક મેન્યુઅલ તૈયાર કર્યું છે.
2. સારાંશીકરણ/અનુક્રમણિકરણ પત્રિકાઓ તથા ધારાવાહિક પ્રકાશનોનાં નિયંત્રણ હેતુ યુનિસિસ્ટે આંતરરાષ્ટ્રીય ધારાવાહિક આધાર સામગ્રી પ્રણાલીને વિકસિત કરી છે. ISDS [International Serial Data System] રાષ્ટ્રીય કેન્દ્રોની એક આંતરરાષ્ટ્રીય નેટવર્કના કેન્દ્રબિંદુનું કાર્ય કરે છે. જેનું લક્ષ્ય સામયિકોના આખ્યા (Tittle)ને સાંકેતિક પ્રણાલીના આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર વિકાસ કરવાનું છે. આ કાર્ય હેતુ માટે બધી સભ્ય રાષ્ટ્રોમાં ISDS કેન્દ્રોની સ્થાપના કરી છે.
3. ધારાવાહિક પ્રકાશનોની ઓળખ હેતુ બધી આવશ્યક ગ્રંથાત્મક વિવરણ સહિત એક આંતરરાષ્ટ્રીય રજીસ્ટરનો વિકાસ કરવો તથા તેને પ્રસ્તુત કરવું. ધારાવાહિક પ્રકાશનોથી વૈજ્ઞાનિક તેમજ એકત્રિત કરેલ માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિનાં કાર્યને સુવિધાજનક બનાવવું. આવી માહિતીને બધા દેશો, સંગઠનો તેમજ ઉપયોગકર્તાને પ્રાપ્ત કરાવવું. ગ્રંથાત્મક વિવરણના આંતરરાષ્ટ્રીય માનકને પ્રોત્સાહિત કરવું તથા ગ્રંથાલય તેમજ સંગઠનોનાં મધ્ય પ્રત્યાયનના નેટવર્કને સ્થાપિત કરવું.
4. હેન્ડબુક તથા મેન્યુઅલને તૈયાર કરવા, વૈજ્ઞાનિક તથા પ્રાવધિક માહિતી એજન્સીની સ્થાપના પર ભાર દેવો. તેનાથી વધારે વ્યાપક વર્ગીકરણ યોજનાઓને વિકસિત તથા તૈયાર કરાવી એ પણ યુનિસિસ્ટ ક્રિયા છે.
- (7) 1969માં આંતરરાષ્ટ્રીય અણુઊર્જા એજન્સીના ગર્વનરે INIS સ્થાપના માટેની મંજૂરી આપી. એ સમયે ભારત સહિત 20 દેશોએ INIS ની સ્થાપના માટે ટેકો આપ્યો હતો અને 1970માં INIS એ પોતાનું કાર્ય વિધિવત્ શરૂ કર્યું અને 1973માં INIS દ્વારા પ્રથમ માસિક પ્રકાશિત એટમેનરેક્સમાં વિષયસૂચિ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી હતી. INIS આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રથમ પરમાણુ માહિતી પદ્ધતિ છે. આ પહેલા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તર પર પરમાણુ અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રમાં આવી એક પણ સંસ્થા ન હતી. INISનાં સ્વરૂપ અને કાર્ય પર તેનું માળખું તૈયાર કર્યું ત્યારે તેનું માળખું, ફેમવર્ક, ફોર્મેટ વગેરે તૈયાર કરવું ખુબ જ પડકારરૂપ હતું.

INIS એ પરમાણુ અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં માહિતીનાં આદાન-પ્રદાનનું મુખ્ય કાર્ય કરે છે. વિવિધ સભ્ય દેશોની માહિતીને એકત્રિત કરવામાં આવે છે અને આ એકત્રિત માહિતીને વ્યવસ્થિત રૂપમાં વિતરણ કરાય છે. તમામ માહિતીનું કેન્દ્રીય પ્રક્રિયા તેના મુખ્ય મથકમાં થાય છે. આ માહિતીમાં સમગ્ર પરમાણુ સાહિત્યનો સમાવેશ થાય છે. INISનાં સભ્ય દેશો તેના દેશમાં ઉત્પન્ન બધા પરમાણુ સાહિત્યને એકત્રિત કરી તેને INISનાં મુખ્યાલયમાં પ્રસ્તુત કરે છે.

ઈનિસનાં માળખાની વાત કરીએ તો કહી શકાય કે તેમની પોતાની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. જેમાં દરેક ગ્રંથાલયો એકબીજાંને સૂચિત કરે છે. દરેક રાષ્ટ્રનાં સ્થાનિક ગ્રંથાલય સેન્ટરમાં એક ઈનિસનાં પ્રત્યાયન અધિકારી હોય છે. આ અધિકારી તેમનાં દેશની પરમાણુ અને ટેકનોલોજીને સંબંધિત સાહિત્યને એકત્રિત કરી કેન્દ્રીય ગ્રંથાલયમાં પહોંચાડે છે. આ સમગ્ર પ્રક્રિયાને સક્રિય બનાવવા અને સતત આગળ વધવા માટે ગ્રંથાલયોને જુદાં-જુદાં સ્તરે જોડવામાં આવે છે. ટેકનિકલ કાર્યકારી જૂથ ઘણીવખત કામગીરી સાથે સંકળાયેલા કાર્ય માટે મળી વર્ષ દરમ્યાન કામ કરવાની પદ્ધતિ અને ટેકનિક સંબંધિત બાબતો માટે ઈનીસના બધા જ પ્રત્યાયન (સંપર્ક) અધિકારીઓની એક સભા આયોજીત કરવામાં આવે છે. આ સભામાં ટેકનિકલ મુશ્કેલીઓનું તરત જ સમાધાન મળી જાય છે. આ સભામાં સલાહકાર સમિતિ દ્વારા નીતિગત બાબતો પર પણ વિચાર વિમર્શ કરવામાં આવે છે. આ તમામ જૂથો અને સમિતિઓ ઈનિસ પદ્ધતિના નિમાર્ણ, સમાયોજન અને સુધારની પ્રક્રિયામાં સહાયરૂપ બને છે.

➤ **INIS નાં હેતુ :**

1. વિશ્વવ્યાપી પ્રકાશિત પરમાણુ સાહિત્યનું અનુક્રમણિકરણ અને સારાંશીકરણ.
2. આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે દસ્તાવેજ માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિ પૂરી પાડવી.
3. સંશોધન પરિણામોના અસરકારક ઉપયોગ માટે સંબંધિત દેશોમાં ઝડપી માહિતી પ્રદાન કરવી.
4. માહિતી મેળવવા અને માહિતી સંચાર માટે મુખ્ય કાર્યાલય કેન્દ્રની સેવાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે વિકેન્દ્રિકરણની નીતિનું પાલન કરવું.
5. કમ્પ્યુટરનાં ઉપયોગ પ્રત્યે પ્રમાણભૂતતા અને નિયમો નક્કી કરવા.

➤ **INIS માં સમાવિષ્ટ વિષયો :**

પરમાણુ વિજ્ઞાનને સંબંધિત સંપૂર્ણ સાહિત્યનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તે કોઈ પણ સ્વરૂપમાં પ્રકાશિત થયું હોય, જેમ કે સામાયિક પ્રકાશનો અહેવાલો, સેમિનાર પેપર અને લેખો આ ઉપરાંત સરકારી પ્રલેખો, રાષ્ટ્રીય યોજના અંદાજપત્રનો સમાવેશ કરાય છે. અપવાદરૂપ અમુક પ્રલેખોનો સમાવેશ થતો નથી, જેવા કે સરકારી ગુપ્ત અહેવાલ. આ ઉપરાંત ઉચ્ચ ઊર્જા પરમાણુ પદ્ધતિઓ, એન્જીનિયરિંગ અને ટેકનોલોજી કેન્દ્રવર્તી પદ્ધતિ, ઉચ્ચ ભૌતિક ઊર્જા, કેમિકલ અને ટેકનોલોજી અણુ પદ્ધતિ, ભુ-વિજ્ઞાન, પ્રાયોગિક જીવ વિજ્ઞાન વગેરે જેવા વિષયો સમાવિષ્ટ થયેલા છે.

ઈનિસ મુખ્યાલયમાં જે આંકડા કે માહિતી આવે છે તે ચોક્કસ ખરાઈ કરીને જ લેવાય છે અને આ માહિતીને મશીન રિ-ડેબલ ફોર્મેટમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે છે. જેથી કેન્દ્રીય કમ્પ્યુટરમાં કોઈ તકરાર વિના સંગ્રહ કરી શકાય છે. આ પ્રક્રિયામાં ઓછો સમય થાય છે. માહિતી કે આંકડા મળ્યાના 15 દિવસમાં માહિતીનું વિતરણ સભ્ય રાષ્ટ્રમાં કરવામાં આવે છે. આ આંકડા કે માહિતીમાં દસ્તાવેજનું લખાણ, અંગ્રેજી ભાષામાં સંદર્ભ સૂચિ, અવતરણ સ્થાન આપવામાં આવ્યા છે. આમ, સાહિત્ય વગેરેનું વિનિયમ કેન્દ્રીય અને વિકેન્દ્રીકરણમાં સતત થતું રહે છે.

ઈનિસની કેન્દ્રીય અને વિકેન્દ્રીય પ્રક્રિયાથી લાભો પણ થાય છે. જેવા કે, વ્યાપક સ્વરૂપમાં પરમાણુ સાહિત્ય દાખલ કરે. સમય અને નાણાંની બચત થાય છે. કારણ કે સમગ્ર વિકેન્દ્રિત સાહિત્ય કેન્દ્ર સ્થાને પ્રસ્તુતિ દ્વારા પસાર થાય છે. શાબ્દિક માહિતીમાં વિશ્વસનીયતા છે. તેમજ આ વિવિધ ભાષાઓમાં માહિતી એકત્ર કરવાની અસરકારક રીત છે. ઈનિસ દ્વારા માહિતીનું ઉત્પાદન અને વિતરણ પણ આ રીતે થાય છે કે કયા સભ્ય રાષ્ટ્રને

કઈ માહિતી કેવા પ્રકારની માહિતી જોઈએ છે તે જે-તે દેશની વિશિષ્ટ જરૂરિયાત પર નિર્ભર કરે છે. આ માહિતી મેગનેટિક ટેપ, સામયિક પ્રકાશન, માઈક્રોફિશ, માઈક્રોફિલ્મ, ઓફલાઈન સેવા કે ઓન લાઈન સેવા દ્વારા આપવામાં આવે છે.

- (8) મેડલાર્સની સ્થાપના એક કમ્પ્યુટરિકૃત પ્રણાલીનાં રૂપમાં 1964માં કરવામાં આવી હતી. મેડલાર્સ પ્રણાલીએ INDEX Medicus ને મુદ્રિત તેમજ મશીન રિ-ડેબલ સ્વરૂપમાં કરવાની જવાબદારી લીધી છે. જેનાથી સંદર્ભની પૂર્વગામી તપાસ થઈ શકે છે. વર્તમાનમાં Index Medicus (માસિક સામયિક)માં વિશ્વભરની લગભગ 3000 પત્રિકાઓને સામેલ કરવામાં આવે છે. મેડલાર્સ ડેટાબેઝની શોધ ઈન્ટરનેટનાં માધ્યમથી દુનિયાભરનાં વિશેષજ્ઞ નિ:શુલ્ક કરી શકે છે. મેડલાર્સ એ મેડિકલ સાયન્સ અને તેને લગતા વિષયોના વિસ્તારમાં સંશોધન સામયિકોમાં બહુ મોટું Index of Article છે.
- અમેરિકાની રાષ્ટ્રીય ચિકિત્સા વિજ્ઞાન પુસ્તકાલય [NML - National Medicine Library] માં આ પ્રણાલી મુખ્ય રૂપથી કાર્યરત છે. Medicine માં Medlus ની સ્થાપનાથી અત્યાર સુધીમાં લગભગ 90 લાખ સંદર્ભ ઉપલબ્ધ છે. આ ડેટાબેઝની ફક્ત ઈન્ટરનેટનાં માધ્યમથી ચિકિત્સા વ્યાવસાયિકો, વૈજ્ઞાનિકો, માહિતી કર્મચારીઓ તેમજ સામાન્ય ઉપયોગકર્તા દ્વારા લગભગ 3 લાખ 50 હજાર શોધ-પ્રયાસ પ્રતિદિન કરવામાં આવે છે. હાલમાં જ મેડલાર્સ એક નવી વેબ સેવા પ્રારંભ કરી છે જે Medline Plusનાં નામથી જાણીતી બની છે.
- મેડલાર્સના મુખ્ય ડેટાબેઝ નીચે પ્રણાણે છે :
- 1 National Library Medicine જેની પહોંચ N.L.M.નાં પબ્લિ. Med. અથવા N.L.M. Gateway દ્વારા કરવામાં આવે છે.
 2. Clinical Trials જે વિશેષ કરીને દર્દી અને તેમના પરિવારજનો માટે બનાવવામાં આવ્યું છે.
 3. Toxicology and Environment Health Information.
 4. Mediline Plus
 5. National Cancer Institute
 6. National Centre For Biotechnology
- (9) Devsis Study ટીમ દ્વારા Science નાં વિકાસ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય પદ્ધતિની પ્રાથમિક ડીઝાઈન (ગ્રાફ) છે કે જે IDRC, ILO, UNDP અને UNESCOનાં સહયોગથી 1975નાં મધ્યમાં GENEVA (જીનીવા)માં કાર્યરત થયું. DEVSIS એ આર્થિક અને સામાજિક વિકાસને પણ આવરી લે છે. આ ઉપરાંત તે Science (વિજ્ઞાન)નાં મોટાભાગને પણ કવર કરે છે. 1976નાં એક રિપોર્ટ અનુસાર International Development Research Centre અને Organisation for Economic Co-operation and Development સહભાગીતા (કોલોબ્રેશન) હતું. તેનું 'DEVINDEX' 1975માં પ્રથમ પ્રકાશન હતું. તેમાં જર્મની, નેધરલેન્ડ, સોવિયેટ યુનિયન, બાંગ્લાદેશ, ઈન્ડિયા, ઈન્ડોનેશીયા, મોરોકો, પાકિસ્તાન, શ્રીલંકા, તુનિસિયા, સામેલ હતા. પ્રાદેશિક ઓપરેશન IDRCનાં ટેકનિકલ અને ફાઈનાન્સિયલ સપોર્ટથી સફળ થયું હતું.

DEVSIS એ વૈશ્વિક વિકેન્દ્રકરણ અને મશીન ઓરિએન્ટેડ માહિતી નેટવર્ક છે. પ્રાથમિક રીતે તે રાષ્ટ્રનાં વિકાસમાં પ્રોજેક્ટ સંચાલક, આયોજક અને વૈશ્વિક, સામાજિક, આર્થિક કાર્ય પ્રણાલીને વિકસિત કરી માહિતીનું પ્રદાન કરે છે. તે અન્ય ક્ષેત્રોની માહિતીને જનરેટ કરે છે. પરંતુ તે અભ્યાસ વિકસિત સાથે સંબંધિત હોય છે. ડેટા અને માહિતી અલગ-

અલગ વિભાગોને આવરી લેવામાં આવે છે. ડેવસિસનાં માધ્યમથી ફક્ત વૈશ્વિક સ્તરે જ નહિ પરંતુ પ્રાદેશિક, સપ્રાદેશિક માહિતી પદ્ધતિના વિકાસ માટે અલગ-અલગ ભંડોળ એજન્સી દ્વારા ભંડોળ આપવામાં આવે છે.

મેન્યુઅલી પ્રક્રિયા Devindex Canadaની અને OECD મેક્રો થિસોરસના ઉપયોગથી ઇન્ડેક્સ વૈશ્વિક વિકાસમાં કેનેડીયન સાહિત્યની ભાગીદારી રહી હતી. ત્યારબાદ IDRC પ્રક્રિયામાં MINISIS આવ્યું. હવે DEVSIS કમ્પ્યુટરાઈઝ પ્રક્રિયા બની છે. જેમાં UNISISTની ગાઈડલાઈનને અનુસરી મશીન રિ-ડેબલ બિબ્લિયોગ્રાફિક ડીસ્ક્રિપ્શન અને વર્કશીટ ડિઝાઈન થઈ હતી. સાહિત્ય વિકાસને આવરી લેવા અસરકારક બ્રોડર ડેવિનડેક્સ પહેલી કમ્પ્યુટર પ્રક્રિયા અને 1977માં ઇન્ટરનેશનલ ડેવલોપમેન્ટ માટે જર્મન ફાઉન્ડેશનને અજમાવવામાં આવ્યું. UNISISTની ગાઈડલાઈનને અનુસરીને સિમ્પલ ઇન્ડેક્સિંગ ટુલનો વિકાસ અને MINISISમાં ડેટા પ્રક્રિયા ઉપયોગમાં આવતી સમસ્યાને હલ કરી એ આજના સમયનો મુખ્ય હેતુ છે. DEVSISનાં સ્ટાફ સભ્યો OECD મેક્રો થિસોરસની બીજી આવૃત્તિની તૈયારીમાં સક્રિય રીતે કાર્યરત હતા. કે જે DEVSIS માટે ઇન્ડેક્સિંગ ટુલની ઓળખ આપતા હતા.

17.11 ચાવીરૂપ શબ્દો (Keywords)

- ડેટાબેઝ : ગ્રંથાલયો, પ્રલેખન કેન્દ્રો અને માહિતી કેન્દ્રોમાં સાહિત્ય સ્ત્રોતમાંથી માહિતી એકઠી કરે છે અને તેને ઉપયોગકર્તાને ઉપયોગી થાય એ વિષય સંદર્ભે જરૂરી ફાઈલ બનાવે છે. જે ડેટાબેઝ તરીકે ઓળખાય છે.
- યુનિસિસ્ટ : વ્યાપ વિશ્વના તમામ દેશોની સરકાર, આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો અને કાર્યરત સેવાઓ વચ્ચે સહકારના ધોરણે માહિતી પ્રદાન કરવાના હેતુસર યુનેસ્કો દ્વારા આ યુનિસિસ્ટ કાર્યક્રમ ની શરૂઆત કરવામાં આવી.

17.12 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (Reference and Further Readings)

Guha, B. (1983). Documentation and Information : Services, Techniques and Systems, 2nd Edi. Caclutta : World Press.

